

**SKANDINÁV
KERESZTREJTVÉNNYEL**

Édes Anyanyelvünk

2008. ÁPRILIS

XXX. ÉVF. 2. SZÁM

Lotz Károly: Tavasz (1894)

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Papperlapapp

Balázs Géza:
Automatikus ragozás

Kerekes Barnabás:
Telefontéma

Holczer József:
... közeli

Jakab István:
Csalóka szavaink

Zimányi Árpád:
Nyelvtörténeti, alaktani retró

Dede Éva:
Szó és ellenszó

Farkas Eszter:
Kvázi-módi

Kardos Tamás:
„Népi” helyesírás

És: új szavak és könyvek,
nyelvi játékok,
keresztrejtvény

Színház, mobil, kikapcs

A nyári időszak egyik legkellemesebb kikapcsolódása a szabadtéri színházi előadás. A kínálat bőséges, gombamód szaporodnak a játszóterek. Alkalmi társulatok és a nyárra szakosodott truppok igyekeznek elnyerni a nagyérdemű kegyeit. Talán még idejében számolok be egy tavalyi példáról.

Az egyik alkalommal túlságosan is bőséges volt a kívülről érkező hanghatás, és ez nem kifejezetten tett jót egy kétszereplős, kamarajellegű előadásnak.

Beleszólt az előadásba a közelben elhaladó vonat, a szomszédban elterülő strandon a permetező motor erős, morgó hangja, a szomszéd étteremből a kissé kaptos vendégek dajdajozása. A kutyaugatás és a madárfütty természetesen csak háttérzene volt mindehhez. Eközben a mögöttünk ülő család egész idő alatt chipset majszolt, recsegett, kólát ivott, és cuppogott. Hadd egyen-igyon a gyerek, hadd nőjön!

Ha a kedves olvasó azt gondolja, hogy ebben a pillanatban pattant el a húr, vagy ahogy mondani szokták, csapott ki nálam a biztosíték, akkor téved, annak ellenére, hogy a külső és belső hangkavalkád miatt az erkélyen (kakasülön) a színészek hangját csak nagy odafigyeléssel és foszlányokban lehetett hallani. A legnagyobb „beszólás” egy mobiltelefon hangja volt. Azonban senki ne gondolja azt, hogy a kis készülék gazdája zavartan, kapkodva igyekezett kikapcsolni. Nem. Felvette. A kegyelemdőfést ez

„nem kórházban, színházban...”

– Szia, Laci, itt vagyok a színházban.

Valami válasz, majd középhangosan, kissé felémelt hangon újra megszólalt barátunk:

– Nem, nem kórházban, színházban vagyok.

Ez a közelben ülőket halk nevetésre készítő kijelentés bizony több volt a sok(k)nál. Bizarr, hihetetlen. Pedig itt is, mint másutt, kedves hang figyelmeztette a nézőket:

– Az előadást megkezdjük, kérjük, szíveskedjenek kikapcsolni mobiltelefonjukat!

Sőt Kisvárdán, a határon túli magyar színházak fesztiválján maga a rendező jött oda a bebocsátásra váró nézőkhöz, és ezt mondta:

– Kellemes kikapcsolódást kívánok Önöknek és mobiltelefonjuknak!

Nos, a fent bemutatott esetben egyik sem sikerült.

Minya Károly

TARTALOM

Minya Károly: Színház, mobil, kikapcs	2
Büky László: <i>Papperlapapp</i>	3
Buvári Márta: Villanások az Édes Anyanyelvünk olvasása közben	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Automatikus ragozás	5
Kerekes Barnabás: Teleföntéma	6
Holczer József: ... <i>közeli</i>	6
Jakab István: Csalóka szavaink	7
Dóra Zoltán: Ki maradt fenn a vízen?	7
Zimányi Árpád: Nyelvtörténeti, alaktani retró	8
Komári Ágnes: Tanácstalanul	8
H. Varga Márta: Kötelező pleonazmusok a magyar nyelvtanban	9
Dede Éva: Szó és ellenszó	9
Farkas Eszter: <i>Kvázi</i> -módi	10
Balázs Géza: Kambodzsa – amelyet senki nem ért	11
Balog Lajos: Álszinonimák	12
V. Raisz Rózsa: <i>Világtalan</i>	12
Kardos Tamás: „Népi” helyesírás	13
Fekete László: Magyar nyelvhasználati szótár	14
B. G.: Bencédy József: Retorika	14
Hírek, események	15
Juhász Péter: www.manyszi.hu	17
Pontozó	18
Keresztretjvény	19
Új szavak, kifejezések	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként
kapják.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor,
Maróti István

Lapunk kiadását

az Oktatási és
Kulturális Minisztérium,
valamint

a Nemzeti Kulturális Alap
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

Papperlapapp

BÜKY LÁSZLÓ

A hét évtizede, 1938-ban elhunyt Karinthy Frigyes írói nyelvében számos stílusrétegből található szavak. Így azután föllehetjük írásműveiben a korabeli élő városi nyelv elemeit is, amelynek szókincséhez tartozott például a *haver*, a *jampec* és a *papperlapapp* is.

Egyik karcolata (Az új nemzedék című) egy a kávéházi világban megjelenő csecsemőről szól. Az elmesélt eset furcsasága, hogy a kisdéd felnőtt módra társalog az elbeszélővel, aki – egyebek mellett – az irodalomról, a lírai szemléletről tesz megállapításokat. A csecsemő ezekre így válaszol: „– Eh, *papperlapapp*. Utálok a költői, gyerekes nyavalygást – legyintett erőszakosan férfias, kemény ujjával. – Az élet – erről beszéljen, gondolkodjék az író. Passz.” Az Így írtok ti-nek Kopperffy Dávid című Charles Dickens-paródiájában is föllehet a szó: „Neekle asszonyság nagyon derék hölgy volt, szívesen megbocsátotta neki az ember azt a sajátságát, hogy beszéd közben a kezében levő sodrófával annak fejét verte, akivel beszélt, és minden ütésnél így szólt: »Hihihi... *Papperlapapp!*«” Különbözik állandóan vidám volt, és az embereket »csokoládés brátyuská«-nak nevezte. [Új bek.] – Édes csokoládés brátyuskám – mondta Neekle asszonyság anyámnak –, hát mit szól ezekhez a gyerekekhez? Hihi, *papperlapapp!*...” A szó Karinthy Frigyes-i fölhasználásának harmadik példája egy ugyancsak torzítással ábrázolt élethelyzet (az Irodalom... Einz... Zwei... Übt! című írásban). Ebben egy őrnagy a hadügyminisztérium óhajára regényt ír egy kapitánnyal, aki beszámol az őrnagynak a kész műről, amely a kívánalmak szerint arra alkalmas, mint az őrnagy úr kifejti, „[...] hogy a Quo vadis Ausztria [sic!]? című elleneséges hadiregényt feldmässig körülkerítse, hadállásából kiforgassa és teljes kapitulációra kényszerítse. Verstanden?” A különös célú regény elkészül, de az őrnagy nincs vele megelégedve: „– Hm, hm. Na ja, de hol a csattanó?” A kapitány magyarázkodik: „Utolsó oldal, nyolcszázharminc. Kiderül, hogy a gróf, aki azt hitte...” Am az őrnagy letorkollja a regénycsináló kapitányt: „– *Papperlapapp*... ez nem jó... ez egy csattanó?” (Egyébként Karinthy még másutt is használja a szót.)

A *papperlapapp*-ot hiába keressük szótárainkban. A szépirodalomban – a régebbiben és az újabban – azonban föl-fölbukkan. Mikszáth Kálmán, a csaknem évszázada, 1910-ben elhunyt nagy írónk egyik elbeszélésében (A németke) a főhős kisgyermekét, hogy majd az életben felnőtt korában könnyen és gyorsan érvényesüljön, nem magyarnak, hanem németnek igyekezik nevelni. Mutassa ez a kissé hosszabb idézet a német nyelvi közeg és a magyar kapcsolatát: „Büszke voltam rá, azaz magamra, mert az én eszmém volt, hogy németnek neveljük. [...] Mint valami újkori csodát nézegették a faluról feljött rokonok. Bámulatos! Ilyen fiatal, és már németül beszél. Magyarul pedig egy szót sem tud. Hát nem nagy szerű dolog ez? Az anyja is kibékült lassan-lassan. Végre is nem árt neki, úgy lesz később a német nyelvvel, mintha lyukas hídon talála volna. Aztán mennyi mulatságos részlete van! Mikor imádkozik reggelenként, kis ingében az ágyon térdelve: »Vater unser, der du bist im Himmel«, mikor megharagszik és felkiált, kis arcát morcosra összehúzza: »Tausend krucifix!« [,] vagy mikor tagadóan rázza valamire a szösze fejét: »*Papperlapapp!*« Az em-

ber halálra kacaghat rajta. [Új bek.] – Ej, nem is nevetnénk – szoktam mondan –, ha ez a német bogarunk nem volna.” – A németté nevelés egyébként (szerencsére) nem sikerül, s itt a novella csattanója, mert az apa tudtán kívül magyarul is megtanítják a németkét.

Nos: az imádságot („Vater unser...”) és a szitkozódást („Tausend krucifix”) is németül tudó gyermektől azért természetes a *papperlapapp*, mert a szó bizonyosan a német *plappern* ’fecseg, locsog; ostobaságot fecseg’ származéka. Az imádságnál maradvány: *sie plappern ihre Gebete* ’darálják imáikat’. S ide tartoznak a sokat fecsegő személyeket jelentő szavak is: (die) *Plapperin* ’fecsegő nő’ – (der) *Plapperer* ’fecsegő ember’; maga a ’fecsegés, csacsogás’: (die) *Plapperei*.

A XIX–XX. századi városi – s nem kis részben budapesti – nyelvhasználatból mára jócskán kikoptak azok a német (osztrák) szavak és fordulatok, amelyek még Mikszáth vagy Karinthy műveiben is voltaképp a korabeli élőnyelv részei és ugyanakkor megjelenítői voltak. Így a *papperlapapp* is, ámbar a német szépirodalomban is fordító Márton László színműveiben (Lepkék a kalapon, 1987) tovább él. Ez a részlet szemlélteti, milyen stílusban és mire használtatik nála a szó:

DAHÓ: (Stifterhez) Talán attól tanul mórest a világ, hogy az ember a rösnyögtől származik?

STIFTER: Was ist das: rösnyög?

DAHÓ: Svábul nem vagyok megmondhatója. Rösnyög az rösnyög. *Bradypus tridactilus*.

KLÁRI: (beszalad) Doktor bácsi, láttam egy lepkét, fogjuk meg!

OLGA: Már megint ezek a lepkék!

STIFTER: Elébb még a tanító bácsi beszélget.

DAHÓ: Mit sem tesz az, kergetőzzünk vagy fogjunk lepkét, közben disputálhatunk a világmindenségrol.

MILI: (beszalad) Jaj, be jó! Fogócskázunk!

STIFTER: Szüleid nem jön?

KLÁRI: A mama sír, a papa haragszik.

STIFTER: *Papperlapapp*, mindig harax! Egy ilyen szép nyári napkor!

OLGA: De aztán ebédre itt maradjon a tanító úr, mert elvárjuk ám!

DAHÓ: Nagy tisztesség ez nekem, de nem hagyhatom otthon egyedül a kislányomat.

A Mikszáth műveit tartalmazó kritikai kiadás a *papperlapapp*-ot jegyzeteiben a *larifári* szóval magyarázza. Ez a német *Larifari*-ra megy vissza, a németbe valószínűleg az olasz szolmizálás *la, re* és *fa* hangjainak nevéből (*la-re-fa-re*) került, jelentése: ’haszontalan dolog, üres fecsegés’.

Más íróknál is fölbukkan a *papperlapapp*, használja például Határ Győző, írásban csevegő internetes lapon is megtalálhatni, és van ilyen néven nyelvtanuláshoz való játékkészlet is kisgyermek számára.

Büky László

VILLANÁSOK AZ ÉDES ANYANYELVÜNK OLVASÁSA KÖZBEN

BUVÁRI MÁRTA

Borús gondolataim támadtak a decemberi Édes Anyanyelvünk olvasása közben.

Csak nincs igaza annak a kollégának, aki elkeseredésében a magyar nyelvet már holtnak nyilvánította? Ahol megszűnnek a nyelvművelő műsorok, ahol a bemondókat nem tanítják a példamutató beszédre, sőt, rossz példát mutatnak, ahol a színpad és az irodalom nyelve nem emelkedett, sőt, szinte kötelezően útszéli, mert ugye, ábrázol; ahol, ha magyarul kérek egy árut, az eladó nem érti, visszakérdez idegen szóval, hogy arra gondolkodok-e; ahol mentegetődni kell annak, aki kifogásol egy idegen szót: nehogy puristának gondolják; ahol még az a követelmény is ellenállást vált ki, hogy minden felirat magyarul is meglegyen, ahol a nyelvi tanácsadót azzal ostromolják, hogy idegen nevet adhassanak gyerekeiknek vagy cégüknek (Bíró Ágnes helyében, ha már valaki mindenáron becézni akarja a magyar királynét, én inkább magyar írást: a *Szisi* alakot javasoltam volna – ha az angoloknak szabad volt átírni *Sissyre...*); ahol kikötheti egy hazai (értsd: itt bejegyzett) cég, hogy németül tárgyaljanak és levesézzenek vele; ahol még a magyar nyelvész is idegen szavakkal írja le a magyar nyelvet, és nem nyelvtan van, hanem grammatika – röviden: „hol nemzet sülyed el”,

„Életjelenség az igekötők szerepének változása”

hát bizony, ott a nyelvet múzeumba kell tenni, hogy valami emléke legalább maradjon.

Mert mit is szoktunk múzeumba tenni? Amit már nem használunk, csak meg akarunk őrizni az utókornak. Én inkább házat, szentélyt (együtt: templomot) szeretnék a magyar nyelvnek. Szerencsére a széphalmi múzeum gyakorlatilag otthonul is szolgál majd a nyelvnek. A konferenciákkal, nyelvi versenyekkel hozzájárulhat a nyelv gondozásához. Mert valóban van még élet a magyar nyelvben, miként dr. Bucur-Horváth Ildikó is megállapította ugyancsak a decemberi számban. Igaz, a *maroktelefon*-t nem sorolnám a legjobb lelemények közé, ez a *handy*nek kissé erőltetett fordítása, a természetes magyar elnevezés a *zsebteléfono* lett volna (l. *zsebnaptár*, *zsebszótár*, *zsebrádió*). Nem örvendeznék annak az újdonságnak sem, hogy a *közhasznú társaság*ot átkeresztelték *nonprofitra*. Az utóbbi nemcsak idegen szó, hanem azon belül is azt a furcsa, angolos, visszajáról való megközelítést mutatja, mint a *nem kormányzati szervezet* (NGO) vagy az *atipikus* (öszvér szóval: *atípusos*) *tüdőgyulladás*. De a fiataloktól hallani valóban kifejező új szavakat, például *punnyad*. Ez a hangulatfestő szó – talán magyarázni sem kell – azt jelenti, hogy kedvetlenül ül magában, nem csinál semmit, nem megy sehova. Az új szólások közt is van kifejező, például: „Csak néz ki a fejéből.”

Életjelenség az igekötők szerepének változása is (miként Pátrovics Péter 2007-ben a Magyar Professzorok Világtanácsa által rendezett konferencián rámutatott), bár néha csakugyan öncélúan és logikátlanul cseberberelik őket, fölöslegesen is kiteszik, néha viszont pontosabb az új használat. Például sokáig ragaszkodtak a nyelvművelők ahhoz, hogy a szabályt nem *be-tartjuk*, hanem *me-gtartjuk*, pedig a *betart* = *alkalmazkodik* hozzá új jelentés ahhoz képest, hogy *me-gtart* = *me-göriz*. (Még akkor is, ha tükörfordítása az *einhalten* német szónak.) Már inkább a megmerevedésre utal, hogy nem választják el az igekötőt a melléknévi igenévtől, pl. „*nem elérhető*”, ahelyett, hogy *nem érhető el*.

Nem nagy baj, ha a külhoni magyar *behajtást* mond a *korc* szakszó helyett, hiszen a *behajtás* magyar elemekből álló szó, mindenki azonnal érti, a szakmán kívüli még könnyebben is, mint a szakszót. Hasonlóképpen nem baj, hogy Szlovákiában az általános iskolát *alapiskolának* hívják magyarul, ez is egyszerű, még jobb kifejezés is, mint a mienk.

Ami az idegen nyelveket illeti, azok csak olyan embernek használnak, aki szilárdan áll az anyanyelve talaján. A félműveltnak, akinek ráadásul nincs kellő nemzeti öntudata, inkább árt az egyetlen idegen nyelv tanulása, mert csodát lát benne, majmolja, szolgálisan fordítja. Az idegennyelv-tanulás nem olyan mindenképp föltételek (mondom én, fordító létemre), hogy miatta önként lemondjunk arról az előnyről, hogy nálunk még szokás szinkronizálni! A tévében gyakorlatilag élvezhetetlen a film, ha olvasni kell, különösen az idősebbeknek, márpedig ők érnek rá többet tévézni, és ők tudnak kevésbé idegen nyelveket. Nem azért tudunk kevésbé idegen nyelveket, mert szinkronizálják a filmeket, hanem azért van szükség a hangos fordításra, mert nem mindenki érti az idegen nyelveket, és mindenkinek joga van a magyar tévét magyarul élvezni. Arról inkább érdemes volna beszélni egy nyelvművelő folyóiratban, hogy milyen rossz a szinkronszínes hanghordozása (tisztelet a kevés kivételnek)!

Nagyszerű, hogy műszaki értelmiségiek ilyen behatóan foglalkoznak a magyar nyelvvel. Lám, ugyanabba a számba egy másik tudós mérnök is írt. Lévai Zoltán jól látja, milyen kavargóság van az „ikes” ragozás táján. Érdemes megvilágítani: miért. Az *s*, *sz* és *z* végű igék, mint például az *ingadoz* azért kapott 2. személyben *-l* ragot, mert *s*, *sz*, *z* után nehéz kimondani az *sz*-et, helyette az *-l* személyragot használjuk. Ettől még nem lesz *ikes* az ige, mint ahogy nem az az *ás*, a *főz*, a *mos*. Mivel azonban az *-l* személyrag általában az *ikes* igékre jellemző, sok, főként *-z* és *-ász* képzős igére átragadt az *-ik* is (*halászik*, *foci-zik*). Az *-m* rag nem terjed ki ezekre a másodlagos *ikes* igékre, mert az főként a tárgyas ragozáshoz tartozik. Az eredeti *ikes* igéknek nincs is szükségük tárgyas ragozásra, mert azok az alanyt érő történést fejeznek ki, nem lehet tárgyak. Pl. nem lehet *valamit fázni*, *valamit esni*, *valamit ingadozni*. (A szakirodalom ezeket latinul *mediálisoknak*, magyarul *középigéknek* nevezi, de ezek a szavak nem mondanak semmit, jobb az *önható ige* kifejezés, de ezt használják egyszerű tárgyatlan cselekvő igékre is, mint a *szalad*.) Az *-ik*nek ez a szerepe még megfigyelhető például a *hallik* igében. (*Hall* valamit – *hallik*: őt hallják.) Még inkább érvényes ez a visszaható igékre: ezeknél a cselekvés az alanyra hat vissza, az alany és a tárgy ugyanaz. Pl. *mosak-szom* = *mosom magam*. (A visszaható igék egyszersmind *ikes*ek, a különbség csak az, hogy az *önható* igében az alany passzív, a visszahatóban pedig cselekvő, de mind a kettőnek a tárgya az alany.) Tehát még logikus is a tárgyas rag, az *-m* használata. Baj csak a kettős természetű igéknél van, azoknál, amelyek lehetnek tárgyasok és tárgyatlanok is, mint például a *ját-szik*. (Némelyik tájnyelvben el is különül a visszaható alak: „*ját-szódjál*” – mondják a gyerekek.) A *hull* eredetileg nem volt *ikes*, de jogosan vált azzá, hiszen *önható ige*, mégsem mondjuk, hogy *lehullol*, mert nem hangzana jól, és ha második személyben *-sz*, akkor az elsőben *-k*. Fordított az igazodás, mint a *-z* végű igéknél. A ragozási sorok egyezzenek rendeződni, de a különböző minták olykor ellentétesen hatnak. Tehát az *-ik* és a többi rag közt nincs szoros összefüggés. Helyesebb volna úgy tanítani, hogy az alanyi ragozás ragjai: 1. személyben *-k* (néhány *önható* igében hagyományosan *-m*), 2. személyben *-sz* vagy *-l*, 3. személyben \emptyset vagy *-ik*. Tárgyas igék esetében egyáltalán ne erőltessük 1. személyben az *-m* személyragot, hogy a határozott (tárgyas) ragozás megkülönböztethető legyen. Pl. *eszek*, *eszél*, *eszik* – *eszem*, *eszed*, *eszi* – és *engem esz a méreg*. (A magam részéről meg is próbálok áttérni erre.)

Tehát mutat még a magyar nyelv életjelenségeket, de a vészharangot legalább annyira időszerű meghúzni, mint amikor Illyés Gyula tette. Kell egy harang is a Magyar Nyelv Templomára, hogy legyen mivel hívogatni az embereket, és legyen mit féltreverni is időnként.

Buvári Márta

Automatikus ragozás

BALÁZS GÉZA

A nyelvész számára mindig érdekes, mert vizsgálándó, ha a jól formált mon-

datok, azaz a nyelvtani szabályok ellen vétének a nyelvhasználok. Különösen akkor, ha tudatosan. Egy ilyen hiba, elvétel figyelhető meg a másodlagos (elsősorban internetes) írásbeliségben: az automatikus (vagy önműködő) ragozás. A lényege az, hogy ha egy szótári szó (lexéma) végződése hasonlít egy nyelvtani végződésre (toldalékmorfémára), akkor az ismétlés elkerülése érdekében a toldalékmorféma törölhető.

Eddig leggyakrabban a tárgyeset *-t* ragját hagyják el:

– Szeretem Mozartot → Szeretem *Mozart*.

A jelenség éppen ezért előbb *automatikus tárgyeset* néven fordult elő. Később újabb és újabb toldalékmorfémák kerültek az érdeklődés körébe, ezért általánosabban *automatikus ragozás*nak nevezhetjük a jelenséget.

– Ajándék csónaknak ne nézd... → Ajándék *csónak* ne nézd...

Ebben az esetben a birtokos jelző ragja maradt el, bár ebbe belejátszhatott a közmondás eredeti változatában szereplő *lónak* hangsorra való utalás szándéka is. A jelenség erőltetettnek, erőszakoltnak, sőt akár ellenszenvesnek is tetszhet, a felsorakoztatható példák inkább ironikusak, a nyelvi tréfákra emlékeztetnek, egyes esetekben azonban a másodlagos írásbeliségben előforduló rövidítési szabályok közé kezd tartozni a jelenség. Ilyen például a gyakori kérdés: „Fenn leszel ma MSN?” (Teljes formájában alig fordul elő: „Fenn leszel ma az MSN-en?”) S az írás végén egy, a nyelvjárásokban meglévő rövidítéssel hagyomány esetleges hatása is gyanúba kerül.

„Szeretem az automatikus tárgyeset”

Az automatikus tárgyesetre gyűjtött tréfás példák egyike-másika (amelyben korjelző név fordul elő) azt jelzi, hogy a jelenség már az 1990-es években megjelent: Kiveszem a szádból a *falat*, Vettem a boltban *sajt*, Leszakítom a *bojt*, Felástam a *kert*, Kiválogattam a *szemét*, Bokros Lajos utálja a *Parlament*, Kiragasztom a *plakát*, Vettem *kiskabát*, Ettem *pörkölt*, Elolvastam a *Riport*, Ma levertem a *vakolat*, Olvass *Beckett!*, Lefektettem a kis *Margit*, Pionír üdvözlettel köszöntöm a *Párt*, Nem kaptam *intimbetét*. Többszörös (összetett) példa is akad: *Kert* ásunk, hozz magaddal kapát és *lapát*, A távolban megpillantott egy *gemeskút*, nem sokkal azután már *part* is ért.

Önműködő célhatározó

„Kicsit erőltetett” – írja egyik gyűjtő az automatikus célhatározó ragról: Elmegyek *kenyér*. Ez a példa nem

tárgyeset Főképp nyelvtantanárok bosszantására alkalmas, de másokat is zavarba hozhatunk a tárgyeset tömörített változatával: „Mit?” „Tárgyeset.”; „Mit nézel?” „Telesport.”; „Mit szeretsz?” „Sorosport.” Báli társalgás közben kerüljük ezt a fordulatot: „Beethoven se rossz, mégis jobban szeretem Mozart és Schubert.” (Gyűjtötte: Nyíró András: *Internettozsargon*. IDG Lapkiadó, 1997. 70.)

csak azt tükrözi, hogy az *-ért* határozórag (tréfából) elhagyható, hanem annak tudatát is, hogy az *-ért* az élőnyelvben (pongyolán) leginkább *-ér*-nek hangzik, tehát rövidül, ezért az *-ér* végződésű szavakban „automatikkussá” tehető. További példák: *Harc a légtér*, *Küzdelem a sumér*...

További erőltetések

A gyűjtésekben találkozhatunk a többes szám *-k* jelének elhagyásával is: Letörtek a *cipősarok*, *Zsák* a foltjukat megtalálják. Elhagyott birtokos személyjel: Ez az én *hőhullám*, ilyen nincs senki másnak. (Létezik olyan beszédhelyzet, amelyben ilyen mondat elhangzik?) Az *-é* birtokjel megtakarítása már egyszerű szöveggel hat: Kié ez a dosszié? Hát a *szekuritáté*. Értelmiségi háttérrel tükröz az önműködő helyhatározó mondatpéldája: Nagyot estem ma az Irodalmi *Jelen*.

Összetett önműködő ragozás

A Mezei Krisztina nevével jelzett írásban (az interneten) összetett formákat is láthatunk: Vak *tyúk* is talál *szemét*. (Föltehetően: Vak tyúknak is talál *szemetet*...) Felmásztak a *pók* a fára, találtak egy *elefánt*. (Megfejtés: Felmásztak a pókok a fára, találtak egy elefántot.) Leszaladtam *gyömbéért*, de elgurultak a *peták*. (Megfejtés: Leszaladtam gyömbéért, de elgurultak a petákok.) Ajándék *csónak* ne nézd a *lapát*. (Föltehetően: Ajándék csónaknak ne nézd a lapátját...)

A nyelvi játék eredete

Aki megismerte az új nyelvtani alakzat (!), nyilván kíváncsi annak lehetséges eredetére. A toldalékrövidítéses nyelvi játék eredete nyilván a mai folklórból származik. Az egyik szerző „Galla után szabadon” címmel állított össze listát, tehát talán Galla Miklós és társulata is lehetett az ihlető vagy a továbbadó. Egyik adatközlőm egy „Grafit” nevű grafikus reklámszakember honlapjától eredezteti. Baranyai Dávid – tanítványom és a gyűjtésben segítő társam – pedig azt is hozzáteszi, hogy az egyes nyelvjárásokban fölfedezhető az automatikus időjel (*-t* végű, tehát a múlt idő *-t*-jére már szótövében utaló végződésű igék esetében): *futtam* (futottam helyett), *megüttem* (megütöttem helyett).

S bár a cikkben említett, nyelvi tréfából született példák elsősorban furcsának, sőt taszítónak tűnhetnek, a felhozott – rövidítéses – nyelvjárási példa azt mutatja, hogy a motivált rövidítéssel anyanyelvi ösztöne sokkal mélyebben lappang, mint ahogy azt az internetes nyelvhasználat alkalminak, mulékonynak tűnő példái mutatják. (Források: Mezei Krisztina: *Galla után szabadon*. futyi.transindex.ro; hvg.hu/Tudomany/20070711_golden_blog_2007_gyoztesek/page7.asp. Külön köszönet Baranyai Dávid segítségéért.)

M
I
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S
?

„Fenn leszel ma MSN?”

TELEFON T É M A

A megszokott reggeli zötykölődés a zsúfolt budapesti vilamoson. Van, akin látszik, hogy a lelke még alszik, meredten néz a semmibe; mások kifelé bámulnak; akad, aki olvasni próbál, de a legtöbben telefonálással múlatják az időt. Nemrégiben megtudtam: kilenc és fél millió mobiltelefon-készülék van Magyarországon, jut hát belőle bőven minden tömegközlekedési eszközre. Ilyenkor az ember akaratlanul, sőt akarata ellenére is fültanúja sok-sok beszélgetésnek. Leszállni nem érdemes, a következő járművön is ugyanazt vagyok kénytelen elvisselni. A legújabb és leggyakoribb „Hol vagy?” köszönésforma ismétlődő kérdéssorozatán felül megtudom, hogy ki mit főz majd ebédre és/vagy vacsorára, melyek a legfrissebb munkahelyi pletykák, kinek hogy telt az éjszakája, ki miért nem kedvel valakit (érdekes: arról ritkán hallani, hogy miért igen) stb.

Amikor kb. egy évtizede megjelentek az első efféle készülékek, viszonylag gyorsan elterjedt a „bunkofon” elnevezés, ami

utalt a telefonok kulturált használatának hiányosságaira, fogyatékosságaira. Később némileg javult a helyzet, az írott és nyomtatott sajtó is sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel. Mivel nekem nem volt – s vélhetőleg nem is lesz – maroktelefonom, csak csendes szemlélőként figyeltem, meg bosszankodtam azon, hogy a legváratlanabb helyeken és alkalmakon (színház, értekezlet, ünnepély, istentisztelet, temetés, verseny és más-hol) szólaltak meg a „szerkezetek”.

A telefonhasználatnak sokakat bosszantó és az Édes Anyanyelvünk folyóirat hasábjain is többször szóba került témáival nem foglalkozom, de van két olyan jelenség, amely megérdemel néhány szót. Ezek régóta foglalkoztatnak, itt-ott beszéltem is róluk, talán nem érdektelen a szélesebb nyilvánosság elé tárni a tapasztalatokat.

Egy alkalommal hazafelé igyekeztem az iskolából. Budapestnek egyik nem túl forgalmas utcáján csak néhányan jártunk. Egy húsz év körüli ifjú hölgy táskájában megcsörrent a telefon, majd a következőket hallottuk: „Szia! ...nem hallottam, hogy kerestél. ...akkor biztosan pisiltem. ...aha, valószínűleg vécén voltam. ...igen, egészen biztos, hogy akkor pisiltem.” Mivel ellenkező irányba mentünk, a beszélgetés további részleteit nem hallottam.

Néhány percel később a 6-os villamoson „heringeztünk” egy jó a délutáni csúcsforgalomban. A Margit híd budai hídfőjénél egy tizenéves leány préselődött föl a járműre. Kevéssel azután, hogy kiharcolt magának néhány négyzetcentiméternyi helyet, az ő telefonja is jelzett. Hallhatóan megörült a hívásnak, felderült az arca, s rögtvest meg is osztotta egy friss és fontos élményét a beszélgetőtársal (meg a körülötte álló-ülő emberekkel): „Te, képzeld el, most jövök egy fitneszteremből, s képzeld el, mit láttam, ...-nak – s itt közölte egy ismert hölgy nevét – nincs leborotválva a hónalja!”

Ezek és az efféle esetek kapcsán gondolkodtam el azon, hogy az elmúlt évtizedekben hányszor, hányaktól hallottam telefonálás közben: „ez nem teleföntéma”. S ritkábban volt ennek oka a félelem, az aggodalom, hogy „madarak ülnek a dróton”, lehallgatják a beszélgetést; sokkal inkább az, hogy – noha négy szemközti, azaz „két fül közt” voltunk, ennél fogva senkitől sem zavartatva társaloghattunk volna – természetesen tartottuk, hogy bizonyos bizalmas, intim kérdésekről csak személyesen, a külvilág teljes kizárásával beszélget(het)ünk. Úgy tűnik, sajnos, sokan a „mobilozáskor” teljesen elfeledkeznek arról, hogy számosan vannak körülöttük, akikre egyáltalán nem tartozik (tartozna), hogy ki kívül miről beszél. Amint a hangerőből és a belefeledkezésből tapasztalni: a „négy szemközti beszélgetések” témái is kikerülnek az utcára, s ahogy a bulvársajtó is gondoskodik arról, hogy lehetőleg semmi ne számíton tabunak, bizalmasnak, két emberre tartozónak, úgy a telefonozók maguk is gondoskodnak arról, hogy a *tapintatos*, a *szemérmes*, a *bizalmas* kifejezések és a mögöttük levő tartalom – több más hagyományos emberi érté ez hasonlóan – lassan visszaszoruljanak, eltűnjenek magatartás- és viselkedéskultúránkból. (Persze, okkal mondhatják: az embereknek egy része akkor is összevissza fecsegi és kibeszéli a legbizalmasabb dolgait, ha nincs a kezében mobiltelefon.)

A másik jelenségről csak néhány szót. Sokszor tapasztalom, hogy meghitt, jó hangulatú, „emlékezetes-gyanús” beszélgetéseket rombol szét a mobiltelefon hangja. A hívott fél „zrínyimiklósozik”, azaz (illendően) felugrik a székről vagy kirohan a beszélgető körből, majd visszatér a beszélgetőtárs(ak)hoz, és azt mondja: „Folytassuk.”, vagy kérdezi: „Hol is tartottunk?”. Alig voltam részese olyan jóízű beszélgetésnek, amely ugyanolyan hangulatban folytatódott volna. Persze, erre a csöndes fölvetésre a gyakorlottabbak azonnal válaszolhatnak: ki kell kapcsolni, el kell némítani a telefont, így nem zavarják meg ezeket a ritka (és ritkán) jó együttléteket.

Nagyszerű ötlet, érdemes azoknak a figyelmébe ajánlani, akik csak kevésszer élnek ezzel a remek lehetőséggel, ezért túlságosan sokszor kerülnek önmagukat vagy másokat bosszantó helyzetbe.

Kerekes Barnabás

... közeli

„... tanyát vennék” – hirdetik a sajtóban, újabban egyre gyakrabban használva a jelző elemeként a címbe szót. A helyesírás olykor három, sőt akár négy variánst is nyújt a böngésző számára. Fővárosunk nevét említve ekképpen: *pestközeli*/*Pestközeli* – *Pest-közeli* – *Pest közeli*.

Mentségére mindegyik rossz ortográfiával hirdetők: a bizonyára az ő kezükben is megforduló AkH¹¹ Szótár részében elő sem fordul a *közeli*! Az Osiris Kiadó testes Helyesírása csupa közszót kerestet meg velünk, mindenütt az egybeírást szorgalmazva: *csödközeli*, *csúcsközeli*, *emberközeli*, *felszínközeli*, *halálközeli*, *kormányközeli*, *partközeli*. Tulajdonnévre egyetlen példája van, a kötőjelezett *Fidesz-közeli*. Viszont a pár évvel korábbi Magyar helyesírási szótárban a *közeli* egyetlen példájául örömrünk ott áll: *Pest közeli*. A Nagy magyar helyesírási szótár szintén a különírás mellett foglal állást: *Pécs közeli*. Mintha csak az analóg kapcsolatot olvasnánk, ahol ugyancsak a különírás járja: *Pest környéki*, *Pécs környéki*.

Nos, épp ez a tény veti föl azt, hogy a *közeli* is valamiképp a névutók felé kacsint, pontosabban egy névutószármazékkal, az ún. névutómelléknévvvel rokon. Amikor például nem akarjuk olyan hosszan leírni a milyen? kérdésre válaszolva, hogy *Pest/Pécs mellett/mögött/fölött* stb. *elterülő* ez vagy az, akkor egyszerűbben ezt írjuk-mondjuk: *Pest/Pécs mellett/mögötti/fölötti*. Kézenfekvő lenne az egy sorba állítás a *közeli* esetében is.

Nem sántít ugyan az analógia, de egy kicsit bonyolultabb a dolog! Mielőtt az *-i* képzőt kitennénk, arra a kérdésre válaszoljunk a *közél* szótó felhasználásával, hogy „Hol van ez a tanya (amit vennék)?” És nem is egy, hanem két válasz adódik: *Pest/Pécs közelében* valamint *Pesthez/Pécshez közel*. Véleményünk szerint a *közeli* egyrészt a jogosnak tűnő, de körülményes szóalak, azaz a *közélebeni* lerövidült formája. Másrészt természetesen a másik lehetőség *közél-jét* láttuk el az *-i*-vel. Amikor végül is mindkettejük közös *-i*-s végű kapcsolatát (*Pest/Pécs közeli*) különírt alakban rögzítjük, és használatát így írva ajánljuk, lehetetlen még valamit észre nem vennünk: a ’-hez közel’, modell *-i*-zések a *-hez* el-tűnt! Persze, ha akarjuk, akkor használhatjuk is: *Pesthez/Pécshez közeli*. (De nem mondhatom-írhatom: *Pesthez/Pécshez közéleteni*!)

Nyelvfejlődésünk, valamint a toleráns és egyben a nyelvi változásokkal lépést tartó nyelvtudomány dönti majd el: mikor lesz szófajlag névutó a most még ragos főnév *közéleben*, de azt is, hogy a *valamihez közel*-ben a *közél* tekinthető-e névutónak. Az viszont máris vitathatatlan, hogy a szerkezet-rövidítő *közeli* melléknév – akár névutómelléknévvé kiáltjuk ki egyszer, akár nem – nagy nyeresége a nyelvhasználatnak.

Holczer József

Csalóka ↔ szavaink

Előfordul olykor, hogy az egyén más jelentést kapcsol egy-egy szóalaphoz, mint a társadalom. Ez az eset azonban könnyen korrigálható. Ha rádöbbenünk e tényre: figyelmetlenségünk miatt talán egy kicsit szégyenkezve, alkalmazkodunk a közös szóhasználatához. De arra talán még több példa van, hogy egy-egy közösség: tájegység vagy nyelvjárás-terület lakossága a standardtól eltérő vagy azzal éppen ellentétes jelentésben ismeri és használja némelyik szavunkat. A 'szemet-lelket gyönyörködtető' jelentésű *kies* melléknevet pl. a Dunántúlon éppen a *kietlen* szó jelentésében ismerik; az ott élőknek tehát a *kies* ezt jelenti: kopár, rideg, félreeső. De olyan szavaink is akadnak, amelyeknek az idők folyamán két, egymástól alaposan eltérő jelentésük alakult ki. Az újabb jelentés elterjedése után a régebbi rendszerint elvész, illetve csak egy-egy nyelvjárás-területen, nyelvjárás-szigeten marad meg, ahol viszont nem vagy csak kevésbé terjedt el az újabb jelentés. Ezek a szavak olykor kellemetlenül megrézfálhatnak bennünket, akár mint szerzőket, akár mint olvasókat.

Egy neves író cikkét olvasva felszisszentem; ez állt benne egy tehetséges, sajnos már elhunyt műfordítóval kapcsolatban: „... az idejekorán meghalt...” – és itt következett a név. Felszisszentem, mert az *idejekorán* szónak csak ezt a jelentését ismertem: idejében, kellő időben; a szövegből azonban nyilvánvaló volt, hogy az író ebben az értelemben igyekszik használni a szót: hamar, idejéhez képest korán. Kíváncsi voltam arra, melyikünk ismeri jól, illetve rosszul e szó jelentését; esetleg az ő szülőhelyén, vidékén használják-e ez utóbbi jelentésben az *idejekorán*-t. Telefonon feltett kérdésemre nem tudta hirtelen megmondani, otthonról hozta-e magával ezt a jelentést, vagy pedig nógrádi falujából elkerülve találkozott a szóval ebben az értelemben, esetleg ő tulajdonította neki ezt a jelentést egy kis-sé talán a szó alakjának hatására.

A magyar nyelv értelmező szótára segítségével azonban csakhamar megoldódott a rejtély. Ez az *idejekorán* szónak két jelentését tünteti fel. Az első: még kellő időben, jókor, idejében. Ebben a jelentésben ismerjük és használjuk ma ezt a szót általában. „Idejekorán betakarították a termést”; „Az eső még idejekorán érkezett” – ezekben a mondatokban is azt jelenti, hogy idejében, a kellő időben, nem későn. Csakhogy itt áll a szó másik jelentése is: idő előtt, túlságosan korán – ilyen példamondatok kíséretében: „[Gondolataikból] a férfiak nemigen szeretnek idejekorán közléseket tenni”; „Azt hitték róla az emberek, hogy ez egy idejekorán megvénült ember.” Kétségtelen, ebben a jelentésben használta tehát a szót írónk is. Csakhogy van itt még egy apróságunk látszó tény. A második jelentés előtt ez a stílusminősítés áll: *elavult*. E minősítést pedig így magyarázzák a szótár szerkesztői: „Elavultnak az olyan szavakat minősítettük, amelyeknek a jelentését a mai felnőtt nemzedék nagy többsége nem ismeri, s magyarázat nélkül nem is érti, vagy amelyeket megértünk ugyan, de már egyáltalán nem használunk.”

Nyilván a második jelentés volt a szó régebbi jelentése, hiszen a szó *idejekorán* alakja is ezt tükrözi: idejéhez képest korán. Az is érthető, hogyan alakult ki a második jelentése: ami korán, vagyis idejekorán történik, az idejében, kellő időben történik, tehát az *idejekorán* szó az 'idejében' jelentésben is használatos lett, sőt később ebben vált használatosabbá. (Hasonló jelentésváltozás ment végbe *jókor* szavunkban is – jókor az történik, ami kellő időben vagy meglehetősen korán megy végbe –, csak ennek egyik jelentése sem tekinthető elavultnak; a második jelentés is használatos az egész nyelvterületen, csak éppen népies stílusúnak tekinthető.) Mivel az *idejekorán* esetében meglehetősen fonák helyzet keletkezett, érthető, hogy a régebbi jelentés fokozatosan kivészett a standardból, és csak bizonyos nyelvjárásokban vagy nyelvjárás-szigeteken maradt meg. Ez történt írónk esetében is: szülőfalujában még ebben a jelentésben él a szó.

Nem mindig csupán az egyén figyelmetlensége okozza tehát az effajta nyelvhasználati fonákságokat, hanem olykor maga a nyelv, annak fejlődése, változása is. Az is igaz viszont, hogy az egyének – főként a standard nyelvváltozatot használó személyek – fel kell figyelnie a nyelvhasználatban végbemenő változásokra, különösen azokra, amelyek már nyelvi változásá válnak.

Jakab István

Ki maradt fenn a vizen?

Nemigen szoktam figyelemmel kísérni a sporteseményeket, az egyes mérkőzések eredményeiről csak úgy értesülök, hogy a Híradó végén ezekről is tájékoztat a televízió.

Amikor 2007. január 14-én a Magyar Televízió 1-es csatornáján a bemondó az Eger–Vasas vízilabda-mérkőzés eredményét ismertette, óhatatlanul is felfigyeltem. Nem csupán azért, mert minden a szülővárosomról érkező hír érdekel, hanem azért is, mert egy meglepő mondat hangzott el az ismertetésben. Íme: „Az Eger találatott könnyűnek, ezért a Vasas maradt fenn a vizen.”

A *könnyűnek találatott* kifejezés alapja bibliai történet. Belszár király lakomáján ugyanis egy titkos kéz írta fel azt a rejtélyes mondatot, amelyet Dániel próféta fejtett meg, így: „Mégmértél a mérlegen, és híjával találtattál.” Ennek a mondatnak egy másik változata is ismeretes: „Mégmértél, és könnyűnek találtattál.”

A *könnyűnek találtattál* tehát szállóige. A szállóigék idézése gyakran előfordul a szónoki beszédben és a sajtó nyelvében is. Használatuk szemléletessé, azaz képszerűvé teszi a stílust. Fenti mondatunk azonban nem képszerű, hanem inkább „képzavaros” lett.

Az alábbiakból kiderül, hogy miért!

Köztudomású, hogy a képalkotásban a viszonyító és a viszonyított között valamilyen hasonlóság vagy hangulati egyezés van. A bibliai idézet *híjával*, ill. *könnyűnek találatott* kifejezésében nem a fizikai értelemben vett könnyű súlyról van szó, hanem a szónak átvitt értelmű jelentéséről, az erkölcsi érték hiányáról. *Könnyelmű* szavunk is ezen a szemléleten alapul, a nyelvújítás korában keletkezett, még-hozzá szóösszevonással: *könnyű + elmű*. A *könnyű* itt is átvitt értelemben szerepel.

A sporthíradásban azt szerette volna közölni a bemondó, hogy az Eger csapata gyengébben játszott, mint ellenfele. A mérkőzésen, amely *mégmértetés* volt a csapatok számára, *könnyűnek találatott*. De csak átvitt értelemben!

Ha azonban a szó eredeti jelentését vesszük figyelembe, akkor a vizen az a test marad fenn, amelyik könnyebb, persze csak akkor, ha a vízénél kisebb a fajsúlya. Ha a fizika törvényét vesszük figyelembe, a Vasas csapatának el kellett volna süllyednie.

Ezért a televízió bemondójának mondatában képzavar volt. Az átvitt értelemben használt kifejezéssel ugyanis az eredetinek éppen az ellenkezőjére utalt, tehát a viszonyító és a viszonyított között ellentétes értelem van. A képalkotás, mint fentebb említettem, csak úgy jöhet létre, ha a kép elemei, a viszonyított és a viszonyító között hasonlóság van, s ennek alapján azonosítjuk őket.

A bemondó – ha már mindenképpen ragaszkodni akart a *könnyűnek találatott* kifejezéshez – így fogalmazhatott volna: Az Eger könnyűnek találatott, így a mérkőzés győztese a Vasas lett.

Meg kell vallanom, hogy az átalakított mondatot mint nyelvművelő elfogadom, de az egriek kudarca miatt nem vigasztalódom meg.

Dóra Zoltán

Nyelvtörténeti, alaktani retró

Mielőtt szó érné a ház elejét – pontosabban az írás címét –, le kell szögezni, hogy éppen a benne szereplő idegen szavak különféle nyelvi jellemzőit kívánjuk feltárni. A *metró*, *logó*, *retró* főnevek ugyanis – további példákkal együtt – sajátos csoportot alkotnak: közös alaktani tulajdonságaik vannak, és helyesírásuk is azonos szabályra vezethető vissza. Erdemes még szólni kialakulásukról és jelentésükről is.

Szemmel látható közös jegyük a szó végi hosszú magánhangzó. Az viszont már nem látszik rajtuk, hogy szóalkotás módjuk is azonos jellegű: rövidüléssel, az utótag elmaradásával jöttek létre. A rövidülést nyelvtanaink a ritkább szóalkotás módok közé sorolják, sokkal ritkább, mint a szóösszetétel vagy a szóképzés. Az utóbbi évtizedekben rengeteg szó alakult ki – sokszor bizalmas stílushatású – rövidült formája: *irtózat* – *irtó*, *tulajdonos* – *tulaj*, *matematika* – *matek*, *professzor* – *prof*,

klasszikus vagy *klasszis* – *klassz*, *laboratórium* – *labor*, *szituáció* – *szitu*. Külön csoportot alkotnak a kicsinyítő képzővel bővített alakulatok: *csokoládé* – *csoki*, *fagylalt* – *fagyi*, *földrajz* – *föci*, *iskola* – *isi*, *köszönöm* – *köszi*, *pasas* – *pas*, *turkáló* – *turi*, *szabadság* – *szabi*. Az utóbbiakkal lapunk is számos alkalommal foglalkozott. Térjünk inkább vissza kiinduló példáinkhoz!

Aligha gondolunk manapság arra, hogy közkeletű *metró* szavunk a 'nagyváros' jelentésű *metropolisz* rokona, a *polisz* hallatán pedig az ókori Görögország jut az eszünkbe. A *metropolisz* eredetileg 'anyaváros', előtagjának latin formája, a *mater* bizonyára sokaknak ismerősen cseng. Az első földalattit 1863-ban adták át Londonban Metropolitan Railway ('városi vasút') néven. Belőle rövidült és önállóodott később a *metró*. A kontinens első ilyen közlekedési eszközével Budapest büszkélkedhetett a millennium évében, ezt még földalattinak hívták, de az újabb vonalakat már nálunk is a nemzetközi szóval jelölik.

Ha megpróbálunk valamilyen időrendet tartani, akkor a *fotográfia*ból származó *fotó* következik. Nehezebb megállapítani az utótagot a rádiózásból ismert *sztereó* és *monó* esetében. Mindkettő eredetileg hangzással kapcsolatos fogalom: a térhatású, illetőleg a nem térhatású, szó szerint 'magában, egyedül szóló' készüléket vagy sugárzást jelent. Teljes alakjuk nem közismert: *sztereofonikus* és *monofonikus*. A hangfelvételeknél maradvra említsünk meg egy szakszót. Az énekesek, együttesek bemutató felvétele – azelőtt kazettája –, a *demó* a *demonstráció* rövidülése. Zenével, de más művészeti ágakkal is összefüggésbe hozható a *retró*: a múltat idéző hangverseny, bemutató vagy kiállítás, a *retrospektív*, azaz 'visszatekintő' latin szóból. Divatos manapság a *retró parti*, olyasmi ez, mint a nosztalgiaest.

Ma már kétféleképpen értelmezhetjük *mikró* szavunkat. Néhány évtizeddel ezelőtt távközlési szakszóként a *mikrohullámú átvészoló adó* zsargonszerű rövidülése volt, manapság viszont mindenki a konyhában álló *mikrohullámú sütőre* gondol. Jobban megnézve mikrónkat, bizonyára megtaláljuk rajta a gyártó cég *logóját*. Alig másfél évtizede került nyelvünkbe az angolból a *logogram* (görög: 'beszéd'+ 'lenyomat' rövidült alakja. Jelentése általánosabb, mint összetevő elemeinek együttese: a *jelmondaton* kívül *emlék*, *márkajel*, *jelkép*, *szimbólum*. Mai nyelvhasználatunkból az utóbbiak kezdenek kiszorulni, és ebben nagy szerep jut a reklámoknak, melyekben sokszor emlegetik a cég *logóját*. A szélesebb értelemben vett reklám újabb *promóció*, jelentésköre a hagyományosnál több eladásösztönző eljárást foglal magában: szórólap, áruminta, kóstoló, megállítótábla, kedvezmények, pályázatok, egyéb „akciók”. A latinból származó, de hozzánk az angolból érkező *promóció* a szakzsargonban már egyszerűen csak *promó*.

Tovább folytathatjuk a sort: a mesefilmekből ismert *dinoszaurusz* – *dinó*, a korunkra annyira jellemző *narkotikum* – *narko*, *pornográf* – *pornó* mellett talán a legújabb az *improvizálás* – *impró*, a zenei rögtönzés fogalma. Sőt már igei származékkal is bővült: *imprózik*, azaz *improvizál*, *rögtönöz*. Az *infó* köré szócsalád szerveződik: *infovonal*, *infokommunikáció*, *infotechnológia*. Talán mondani sem kell, hogy az előtag teljes alakja az *információ*. Ebbe a példasorba illik bele a kontinensünk nevéből származó *euró* is, hasonlóan a latin–angol *exposition* rövidült formája, a viláckiállítás jelentő *expó*. Eszünkbe juthat még a gyerekek régi kedvence, a *legó*. A remek játék márkaneve többféleképpen értelmezhető, latin és görög szavakkal is egybeesik (pl. latinul 'olvas'), eredetileg azonban a dán *leg godt* 'játsszal jól' összeolvadása.

Ahogy mindegyik esetben láttuk, ezeknek az idegen szavaknak a helyesírásában a kiejtés elve érvényesül, a szó végi magánhangzó hosszúságát írásban is jelöljük. De ha összetételi előtagként állnak, rövid magánhangzót írunk.

Ritka szóalkotás módnak neveztük a rövidülést, de az iméntiek bizonyítják, hogy manapság egyre gyakrabban találkozunk vele.

Zimányi Árpád

Tanácstalanul

Mostanában egyre többet hallunk, beszélünk társadalmi elidegenedésről, a hagyományok és a korábban megszokott normák eltűnéséről. Felháborít, ha valaki egy szó nélkül rágyújt mellettem egy cigarettára; a vonaton hallgatom másnak a bömbölő zörejládáját vagy a fel-le rohangáló, sikítózó kisgyereket; és az az igazság, hogy annyira egyedül érzem ilyenkor magam! Évek óta nem voltam tanúja annak, hogy bárki szól a cigarettázónak, a zenebömböltetőnek vagy a kisgyerek édesanyjának, hogy talán ezt mégsem így kellene. Lehet, hogy csak én ragaszkodom ilyen görcsösen a régi erkölcsi normákhoz, ahhoz a hozzáálláshoz, amelyet a szüleimtől, családomtól, tanáraimtól kaptam?

A minap (szokásomhoz híven) felálltam a villamoson, hogy egy idős néni leülhessen. Nem megköszönte, hanem hangosan kioktatott, hogy ez neki jár, ő már 70 éves, ez a minimum.

A könyvtárban mellettem ülő hallgatótársamnak megszólalt a telefonja, ő felvette, és gond nélkül tíz percig társalgott egy ismerőseivel. Mindenki őt hallgatta. Két könyvtáros hölgyünk is van, de egyikük sem szólt neki, hogy ez tilos, amint hirdeti is a plakát, mások sem figyelmeztették, hogy ez zavaró. Néhányan ugyan ránéztek, összevonták a szemöldöküket, de semmi több.

A társadalmi normáktól eltérő életmódot, magatartást a szaknyelv deviánsnak nevezi. Mondhatjuk tehát, hogy az imént említett néhány példám főszereplője deviáns; de valóban az? Milyen normáktól tér el a viselkedése? Azoktól a normáktól, melyek bennünk élnek, melyek azért vannak, hogy egy élhető, kulturált társadalomban éljünk; mert itt élnek ezek a szokások és hagyományok a szívünkben, de valahogyan elbújtak, háttérbe szorultak.

Fogalomzavarban vagyok tehát. Mi ma az eltérő, és mit nevezhetünk társadalmi normának, amit a többség betart? Hiába minden gondolat, mindig az a végkifejlet, hogy ma már a deviáns a normális, és az az ember „lóg ki a sorból”, aki szeretne ama kulturált világban élni.

Tehát deviáns vagyok. Vállalom. Akkor sem adom fel. Nem állok át a másik oldalra, még akkor sem, hogyha ez kényelmesebb, és akkor sem, ha a többség csöndben, bevállaltanul ezt teszi.

Ez itt nem a „polár” helye, félreértés ne essék. Szó sincs arról, hogy magamat akarom „fényesíteni”; de tény, hogy ma már kevesen, egyre kevesebben vannak azok, akik a hagyományos normák szerint élnek. Valahogyan szétszóródtak a nagyvilágban, és ritkán találkozzunk velük. Sokakra viszont kétfajta én jellemző: a külső, amit mutat az ember, az értelmes, az illedelmes, és a más alatt lapul a lényeg: a fogalmilag meghatározhatatlan viselkedés, ami akkor tör elő, ha az egyénnek nem kell megjártsania magát, mert társra talál. A begipszelt kezű gimnazista meg hadd-álljon a buszon; kapaszkodni ugyan nem tud, de állni igen. Amíg föl nem lökik.

Komári Ágnes

Kötelező pleonazmusok a magyar nyelvtanban

A stilisztikában a görög eredetű, 'felesleg, többlet, valaminek a túlzott volta' jelentésű *pleonazmus* a kifejezendő gondolatok megformálására használt lexikai és grammatikai eszközök bőségét, ismétlését, a szinonimák halmozását jelenti.

Pleonazmuson elsősorban tartalmaz jelentésű szavak ismétlését, halmozását értjük (ezek az ún. lexikai pleonazmusok). Előfordul továbbá azonos funkciójú grammatikai eszközök ismétlődése is (ezek a grammatikai pleonazmusok).

Az azonos jelentésű szavak és grammatikai eszközök halmozása stilisztikai szempontból Janus-arcú jelenség: nemcsak (stílus)erénynek, hanem (stílus)vétségnek is minősülhet. Kifejezésbeli gondatlanságnak, pontatlanságnak, pongyolaságnak, tehát lényegében nyelvhelyességi hibának számít akkor, ha több szót használunk, mint amennyi a gondolat világos és szabatos kifejezéséhez okvetlenül szükséges, pl. *fölösleges szószaporítás, gyors kapkodás, jövőbeli terv, érdekes szenzáció, női melltartó*, vagy ha öncélúan, funkciótlanul halmozunk grammatikai eszközöket, pl. toldalékformákat: *eztet, aztat, őtet*.

A grammatikai pleonazmusok között célszerű megkülönböztetni (a) a nyelvi rendszer, illetve a nyelvi norma által szabályozott, **kötelező pleonazmusokat** és (b) a fakultatív, **stilisztikai szerepű pleonazmusokat**, amelyek a mondanivaló nyomtatékosítását, a kifejezés expresszivitását szolgálják.

A kötelező, a nyelvi rendszer által szabályozott redundáns jelenségek jól ismertek a különféle nyelvek grammatikájában, így a magyarban is. Ilyenek pl.

– az egyeztetés (pl. *a diákok olvasnak*),

– a tárgyias ragozású igealakok használata a (grammatikai eszközökkel jelölt) határozott tárgy mellett, pl. *(A) Pista könyvét olvasom*;

Köztudomású, hogy a magyar igeragozás rendszere az indoeurópai ragozási rendszertől merőben különbözik. Igeragozásunk mintegy megkettőződik: minden módban és időben két paradigmával rendelkezik. Míg az alanyi ragozás csupán az alany számát és személyét jelöli, addig a határozott tárgyra utaló ragozás az alany számán és személyén kívül kifejezi a 3. személyű tárgy határozott voltát is. A két paradigma közötti különbségben nem a tárgy léte vagy nemléte a döntő tényező, hanem a tárgy minősége. A határozottság kifejezésére szolgáló determinánsok többé-kevésbé listázhatók, ilyenek pl. a határozott névelő, a mutató névmás, a birtokos személyjelek, a visszaható névmások, a *maga* és az *ön* névmások, a kölcsönös névmás, az *-ik* képzőt tartalmazó, kiemelést kifejező névmások (*melyik, akármelyik, bármelyik* stb.), a *kettejük, hárm(ó)uk* stb. gyűjtő funkciójú szavak, a *mindkét* számnév, a felsőfokban álló melléknevek, a tárgyi mellékmondat főmondata. Ezek a determinánsok azonban mind igénylik a megerősítést: esetükben kötelező a tárgyias ragozású igealakok használata.

– az azonos funkciójú igeikötő és határozórag párhuzamos használata néhány igei vonzatszerkezetben (pl. *bemegy a tancsrembe, ráül az asztalra*),

– a határozórag vagy a névutó kétszeres használata a mutató névmások szerkezetekben (pl. *azon az asztalon, azok alatt az asztalok alatt*),

– az úgynevezett kettős tagadás (pl. *nem láttam senkit*),

– az úgynevezett kétszeres (legtöbbször) birtokos szerkezet, amelyben a birtokos a birtokoson és a birtokon is jelölve van, pl. *a háznak a teteje / teteje a háznak*. Ebben az esetben a sorrend nem kötött, és a birtoknak általában van névelője (pl. *a háznak (a) teteje, (a) teteje a háznak*), amely – a datívusra – a birtokos személyjelen kívül – még külön jelöli az említettséget vagy a beszélő és a hallgató előtti ismertséget,

– a magyar birtoklásmondat, pl. *A tanárnak van könyve*, amelyben a névszó datívusragos alakjával jelöljük a birtokost, a birtokot pedig a birtokos számának és személyének megfelelő birtokos személyjeles névszóval fejezzük ki. Ezekben a szerkezetekben mind a birtokos, mind a birtokszó ugyanarra a személyre és dologra utal, pl. *Péternek van nyakkendője, (nekem) van autóm, (nekünk) vannak gyerekeink*,

– a személyeknek szóló szükségességet, kötelezettséget, lehetőséget vagy éppen tiltást kifejező ragozott főnévi igenév + *kell, szabad, lehet, tilos* mondat szerkezetekben a datívusban levő logikai alanyok mellett a személyragok is jelölik a „címzettet”, pl. *Mártának találkoznia kell vele, nekem már sikerült befejezmem a munkát, nektek látnotok kell*. A ragozott főnévi igenévi forma bizonyos esetekben határozottan jó szolgálatot tesz, ugyanis kétértelműséget szüntethet meg, pl. *A barátomnak vissza kell fizetni a pénzt: A barátomnak vissza kell fizetnem a pénzt (nekem) ~ A barátomnak vissza kell fizetnie a pénzt. / Nekem is segíteni kell az új munkatársaknak: Nekem is segítenem kell az új munkatársaknak ~ Nekem is segíteniük kell az új munkatársaknak*.

A nem kötelező grammatikai pleonazmusokról majd a következő számban!

H. Varga Márta

Szó és ellenszó

Az év szava – Oroszországban

2007. decemberi hír szerint Oroszországban is megválasztották az év szavát (hasonló kezdeményezés már van az USA-ban, Németországban és Japánban). Olyan szót választottak, amely kifejezi az elmúlt évet, amely 2007-re jellemző.

Az egyik orosz honlap olvasói által összeállított listából választott a szakmai zsűri, melyben írók, költők és nyelvészek, filozófusok voltak. Segítséget a MAPRIAL-tól kaptak (ez a nemzetközi szervezet fogja össze világsszerte az orosz nyelv tanárait), pontosabban annak egyik részlegétől: Az Orosz Nyelv Fejlődésének Központjától. A végső listába kb. 50 szó került. Régi hagyomány szerint („az Isten és az ördög harcol egymással”) elhatározták, hogy a Szó mellett az Ellenszót is megválasztják.

A Szó kategóriában igen nagy fölénnyel nyert a 'varázslat, bűbáj' jelentésű *glamour* szó (глaмyр), amely minden zsűritagnál helyezést kapott. Az értékelés szerint 2007 kulcsszavává vált, újabb szóalakokat lehet belőle képezni (melléknevet, főnevet, igét egyaránt). Nemcsak az elit használja ezt a szót, hanem az orosz társadalom minden területén ismerik. A második helyezett a *nanotechnológia* lett, illetve a *nano-* előtag, a harmadik pedig a *blog* és a *blogger*.

Az Ellenszó kifejezés némi magyarázatra szorult. Azt jelenti, hogy egy adott szó, kifejezés elveszíti korábbi jelentését, illetve nagymértékben változik a jelentése. Két szó kapta a legtöbb szavazatot, a *kreatív* és a *politikai konkrétság*. A *kreatív* már szinte parodisztikus szó, elcsépelet, közhelyes. A másik kifejezés, a *politikai konkrétság* nem azonos a *politikai korrektséggel*, hanem sajátosan orosz jelenség, vagyis amikor már minden előre el van rendezve a politikában. (Érződik a kifejezésből a gúny, ahogy a tudatban felvillan mellette a pozitív jelentés is: nyugaton politikai korrektség, Oroszországban politikai konkrétság...)

A két első helyezett mögött az *örökös* végzett. Ennek a szónak van egy hagyományos jelentése, pl. „Lermontov Puskin örököse volt az orosz költészetben” de a mai nyelvben cinikusan a hatalomátvételnél, -átadásnál nem éppen demokratikus módjára utal. Kezd tehát az utóbbi jelentés ismertebbé válni a gyakori használat miatt, s a nyelvész zsűritag attól tart, hogy a példamondat jelentése is más lesz idővel...

2007 tehát „a nanotechnológiáról és a politikai konkrétságról szóló *kreatív* álmodozással teli csodálatos év” volt. (A <http://www.sterhmedia.ru/comments/43/7293> alapján.)

Dede Éva

KVÁZI-MÓDI

FARKAS ESZTER

Van egy szó, melynek furcsa, idegen hangzása és gyakori alkalmazása felkeltette az érdeklődésemet egy irodalomtudományi előadáson. Ez a szó a *kvázi*.

Először, hogy megtudjam, voltaképpen mit is jelent ez a kifejezés, kikerestem Bakos Ferenc Idegen szavak és kifejezések szótárában. A következőkre bukkantam: latin eredetű szó, jelentése 'mintegy', 'majdnem', ha pedig előtagként szerepel, akkor 'látszólagos', 'nem igazi, csak annak a látszatát keltő, ahhoz hasonló'.

Miután megismertem jelentéseit, egyre többször lettem figyelmes a szó sűrű előfordulására, mind szóban, mind pedig írásban, elsősorban újságokban, folyóiratokban. Legtöbbször tudományos jellegű előadásokon, illetve írásokban találkoztam vele, de feltűnt az is, hogy a fiatalok, főként egyetemisták is egyre sűrűbben használják.

Ha nem mint szakszóval találkozom vele, hanem például egy egyszerű társalgás során, véleményem szerint zavaró, idegítő hatást kelt, főként ha a szót sokszor, cél nélkül használja a beszédpartnerem.

Meglátásom igazolta a Grétsy László és Kovalovszky Miklós által szerkesztett Nyelvművelő kézikönyv, melyben a következő állításokra leltem: „A tudományos nyelv, valamint a művelt társalgási nyelv latin eredetű divatszava”. Magyar megfelelői: *mintegy, úgyszólván, szinte, körülbelül, hozzávetőleg, csaknem, megközelítőleg*. „Minduntalan való ismételtetése könnyen az álműveltség, a műveltségfítogtatás gyanújába keverheti használóját. Amikor valóban szükséges, természetesen bátran élhetünk vele. Például a szaknyelvekben nemegyszer jó szolgálatot tesz 'látszólagos, nem igazi' értelemben. Ilyenkor többnyire összetételei előtagnak számít: *kváziperiodikus* (rendszer), *kvázielektronikus* (központ), *kvázipotenciális* (mozgás)”.

Grétsy László és Kemény Gábor Nyelvművelő kézis�ótára már „töltelékszónak” nevezi és a „tartalmatlan” jelzővel illeti. Erre az ezzel *kvázi* azt állítja, hogy... példát hozza fel. Azt tanácsolja, hogy legjobb, ha elhagyjuk, de ha tudományos szakszóban fordul elő, nem helyettesíthetjük más kifejezéssel.

Bakos Ferenc Idegen szavak és kifejezések szótárában utánanéztem a *kvázi* előtaggal kezdődő terminusoknak. Két műszót találtam, ezek a *kváziperiodikus* („periodikushoz hasonló”) és a *kvázistacionárius* szavak. Az utóbbi fizikai szakszó, jelentése: „időben olyan lassan változó, hogy a megváltozott értékeknek jóformán nincs jelentőségük”.

Az interneten keresgélve (www.wikipedia.hu) egy érdekes terminusra bukkantam. Ez a szakkifejezés a *kvázi-pérez*, mely a pénz funkcióit (elszámolás, értékmegőrzés, csereszak) más helyen vagy más időszakokban betöltheti, azaz „helyettesítő funkciót betöltő pénzközeli aktíva”.

Hernádi Miklós Közshelyszótárában a következőt írja a *kvázi* szóról: „Bárhon, bármikor, minél sűrűbben, minél értelmetlenebbül használándó.”

A *kvázi* szó szófaja lehet határozószó, 'szinte', 'mintegy', 'majdnem', 'csaknem', 'látszólag', 'úgyszólván', 'körülbelül', 'megközelítőleg' értelemben (például: *kvázi tizenöt forint*). Melléknévként ritkábban használjuk, ekkor jelentése: 'látszólagos' (például: *egy kvázi király*).

Etimológiájáról az értelmező szótárakban és Tótfalusi István Idegen szavak etimológiai szótárában találtam leírásokat. A *kvázi* a latin *quasi* (*quam + si*) szóból származik. A kézikönyvek a *kvázár* terminusra is utalnak, mely a csillagászatban használatos szakkifejezés: „csillagszerű rádióforrás, csillagszerű égitest, amely rádiótváscsövekkel felfogható óriási energiájú sugárzást bocsát ki”. Az angol *quasar* szóból származik, amely

a *QUASi stellar radio source* ('csillagszerű rádióforrás') kifejezés kiemelt betűiből áll össze.

A továbbiakban néhány a világhálón keringő érdekes és meglepő cikke, fórumra és tanulmányra szeretnék rámutatni, melyekben sokszor előfordul a szóban forgó kifejezés.

A következő interjúrészletet, melyet egy erdélyi fiatal adott, nagyon mulatságosnak találtam:

„– Szerintetek miért olyan ördögösen népszerű a *kvázi* szó Magyarországon?

– Népszerű? Fogalmam sincs, soha nem hallottam róla, *kvázi* nem is voltam mostanában külföldön.” (www.figyelo.hu)

A alábbi idézetek is igen figyelemreméltók:

„A soap-opera-k [magyarul: szappanoperák] egységes világmagyarázata a *kvázi-mítosz* formáját ölti. A *kvázi-mítosz* szerűségéből eredően a filmekben szereplő subjektumoknak *kvázi-archetipusos* jellege lesz, szinte az epitheton ornans is alkalmazható rájuk.” (www.kodolanyi.hu/szabadpart);

„Hacsak nem arra »bankolnak«, hogy ebben az országban a múlt év őszének hirtelenségével *kvázi-polgárháborús* helyzet alakulhat ki, ahol is ők a hiányzó erőszakot pótolhatják – az egyik oldalon.” (www.nsz.prim.hu);

„Az ilyen jellegű, az ifjúság *kvázi-egyházi* keretek között történő...” (www.epa.hu);

„A legértékesebb idő az, amikor konkrét művekről van szó, *kvázi műelemzés* folyik.” (www.balkon.hu);

„Kanada miattuk állította vissza a vízumkötelezettséget Mo-al [helyesen: Mo.-gal, azaz Magyarországgal] szemben. Ezek az esetek csak egy-két ezer *kvázi menekült* megjelenése miatt történtek.” (www.disputa.hu);

„Az [origo] pedig jelenleg egy *kvázi aranybánya* ... idáig is *kvázi függetlenül* működtek, ezután is így lesz. Aki meg ottmaradt, jól járt. :-)” (www.mediablog.hvg.hu).

Egy szegedi kommunikáció szakos hallgató internetes hozzászólása is jól példázza, hogy a félműveltség milyen nyelvi torzulásokat idéz elő: „Elektronikus zenei színterek – ez volt a címe annak a *kvázi izgalmas kvázi előadásnak*, amin kötelezően részt kellett venni. Bencét néha a pokolba kívánom. *Kvázi*. Mit tanultunk ebből? Pl azt, hogy érdekesnek ígérkező témáról is lehet k* unalmasan előadni. *Kvázi megtudhattuk*, hogy mi a fonográf, a gramofon, a szempler és a szekvenszer. Sokszor elhangzott az, hogy »Ez azért volt rendkívül fontos, mert...«, és ilyenkor mindig valami olyan következett, ami k* nem volt fontos. Megismertük, hogy mik a partyszubkultúra *kvázi paradigmatis* elemei (scratching, DJ, beat box, loop). Mindezt *kvázi kántálva* adta elő. »Ha valaki drogozik, igyon sokat« – mondta a fickó, majd lenyomott egy fél liter ásványvizet. Még egy *kvázi vita* is kialakult. Barbi és én generáltuk, mert elhangzott, hogy a Pink Floyd ambient-e vagy sem. Barbi pro, én kontra. És mindezt *kvázi másfél órában*. És jött még egy szekció, de azt én már nem vártam meg. *Kvázi fejezve* menekültem.” (Anami gondolatai,).

A mindennapos nyelvhasználatban mindig is léteztek és létezni is fognak divatos, nem mindig a jelentésük szerint használt szavak, de a nyelv folyamatos változása, természetes öntisztulási folyamata remélhetőleg minden helytelen szóhasználatot vagy kifejezést helyreigazít. Nagy valószínűséggel ez fog történni a manapság oly indokolatlanul gyakran használt idegen eredetű szavakkal, például a *kvázival* is.

Farkas Eszter

A szerző egyetemi hallgató (PPKE BTK).

Kambodzsa – amelyet senki nem ért

Vörös por, vörös khmerek, gyilkos mezők. Az imár harmadszor kivirágzó Angkor. Sokasodó szállodák. Kismotorok. Mosoly, barátság, szeretet, boldogság. Délkelet-Ázsia legszegényebb és legkedvesebb népe. A hetvenes évek végén a hétmillió lakosság kétharmadát módszeresen kiirtották. Ma 12 millióan vannak.

Taxival Siem Reapig

Az út nyílegyenes vonal a thaiföldi határállomástól Kambodzsa szívéig, Siem Reapig. De maga az út csak ritkán látszik. Mindent elönt a vörös por. Néhol még föltűnik egy kis aszfaltmaradvány, gödör gödör hátán. Mindenki ott megy, ahol a legjobb utat sejtí. Bal és jobb oldal összekeveredik. A taxi 80–100 kilométeres sebességgel száguld. A gödrök iszonyatosakat dobznak a kocsin. Akkora port kavarnak, hogy oldalt és hátul semmit sem látunk. Kapnak bőven belőle a motorkerékpárosok, a nyitott teherautókon utazók (szájukat kendővel takarják el, ha leveszik, körülötte fekete az arcuk). Nekik még rosszabb.

A 100 kilométeres út során csak kétszer gázoltunk el majdnem valakit. Az egyiknél meg sem rezdült a taxis arca, a másiknál kicsit megijedt. És soha senki nem anyázott, nem rázta az öklét. Sőt mindvégig egyetlen agresszív megnyilvánulást nem láttam.

A kismotorokon a disznókat kerek ketrecben, hátukra fektetve szállítják. néha kettőt összekötve. Sírnak szegény malacok, és ők is szívják a port... Nekik a legrosszabb.

Gyilkos mezők

Kétoldalt mezők, föltehetőleg rizsültetvények.

A most tűzforró mezők önkéntelenül földidéznek a gyilkos mezőket, ahová a vörös khmerek kiűzték az embereket egy utópista ősközösségi társadalom illúziójától hajtva. A világ egyik legszörnyűbb emberirtását az 1970-es évek második felében a vörös khmerek követték el saját lakosaik ellen.

1984-ben Roland Joffé Gyilkos mezők (The Killing Field) címmel készített filmet a szörnyűségekről. De akkor még nem volt vége a polgárháborúnak. Csak az 1990-es évek második felében teremtődött viszonylagos nyugalom, s elindult ismét az ismeretlenül vált ország gazdasági kibontakozása, turisztikai fölfedezése. Bár a fővárost, Pnom Penh-t még mindig veszélyesnek tartják a turisták számára, mert gyakran előkerülnek gépfegyverek... Mégis Kambodzsa szíve, a Siem Reap melletti Angkor lassan kivirágzik, s életet ad a sokat szenvedett Kambodzsa népének.

Siem Reap

A földút 100 kilométer után töredezett, majd egyre javuló aszfaltúttá változik. Megérkezünk Siem Reapba. Vadonatúj szállodába megyünk. Az útikönyv szellemes szerzője írja, a szállodákban úgy érezhetjük magunkat, mint az egykori gyermeki idők előkelőségei. Nos, csodás szoba (kilátással a főút mögött dűledező házakra), a szálloda közepén uszoda. A fásztó út után ezt ki kell próbálni. Papucs, fürdőköpeny. Seholy lélek. Úszkálunk, majd kijövünk, az egyik oszlop mögöl előlép egy alkalmazott a törülközőkkel. Két étterem van: egy a csoportoknak, egy nekünk. Minden, mi szem-szájnak ingere. A kellemesen hűtött étteremben a szünyogok is jól érzik magukat. Néhányan meg is csípnek. Már nem esik annyira jól a reggeli. Kambodzsa maláriaveszélyes terület...

Angkor

Ez a város kétszer veszett el az emberiség számára. A khmer birodalom csodálatos, a korabeli Európát megszegyenítő fővárosa 900-tól 1431-ig virágzott, utána még megpróbálták újraéleszteni, de a dzsungel lassan benőtte, elfelejtették. 1860-ban a francia Henri Mouhot fedezte fel a dzsungel fogságába esett, elvesztett várost. A feltárás és a turizmus a 20. század első felében indult meg, Angkor újból virágzásnak indult, de az 1970-es években ismét elhagyta az összes régész és turista a tájat. A vörös khmerek beköltöztek Angkorba gépfegyvereik nyomát a csodás kőfaragványokon ma mutogatják a látogatóknak. Óriási kárt mégsem okoztak. Sőt, a turizmus visszavetése némiképp óvta is az egyedülálló és gyakorlatilag megvédhetetlen kincseket. A turisták az 1990-es évektől tértek vissza, és olyan tömegben, hogy a világ szinte összes szállodalánca luxus-szálloda építésébe kezdett.

Angkor legszebb templomegyütteseinek megtekintése sajátos rituálé szerint zajlik. A területre csak kísérővel és valamilyen közlekedési eszközzel: motóval (motortaxi) vagy taxival érdemes belépni. Kismotor vagy kerékpár azoknak való, akiknek már van helyismeretük. A központ Angkor Wat, a négyszögletes, mesterseges csatornával körülölelt, mérnöki pontossággal megtervezett Visnu-szentély és palota (amelyben fürdő és könyvár is volt). Szemből négy csodás tornya látszik, de kísérőnk balra eltérít minket: onnan olyan fénykép készíthető, amelyen mind az öt torony látszik. Az első emeleten nyolcszáz méteren át a Visnu-mondakör történetei vannak kőbe faragva (pl. a Tejóceán köpülése). Elmesélhetetlen csodák sorozata következik: Bayon, 216 különböző Buddha-arc temploma, az Elefántok terasza, a Leprás király terasza, innen nézték az uralkodók a harcba vonuló elefántok felvonulását, a Ta Phrom, amelyet meghagytak az őserdőnek, s azt láthatjuk, milyen lehetett Angkor, amikor rátaláltak. Ámulunk, hogy az egyik szentély olyan, mint egy maja piramis, végül este a naplementét is egy ilyen magaslati szentély-városból nézzük, a rokkantak zenei együttese, szerzetesek és talán ezer aznapi turista karéjában, megtisztulva... Innen föntről látszik csak igazán a trópusi őserdő, amelyből csak Angkor Wat öt tornya emelkedik ki.

A kambodzsaiak is szeretik Angkort. Az egyik templomnál esküvői fényképezés zajlik.

Visszafelé már sötétben botorkálunk, nem feledjük az útikönyv figyelmeztetését („semmilyen körülmények között ne térjünk le a kitaposott ösvényekről – mert a kis dologból is lehet nagy bummm! Angkorban sok végtagját vesztett emberrel fogunk találkozni.”) Végre megpillantjuk kísérőnket, aki a taxihoz kísér bennünket, a taxisnak elképzelhetetlenül magas női hangja van, vacsora, folklórműsor, csodálatos, valóban csodálatos lányok...

Ellenpont: az úszófalu

Siem Reap másik oldalán a hatalmas természeti kincs, a Tonle Sap tó található. A tengernyi tóban található egy vietnami úszófalu. Oda is elviszik a turistát. Angkor ellenpólusa. A tóhoz vezető út, csatorna partján elképzelhetetlen egyszerűségben, nincstelenségben élnek kis vesszőházakban családok. Halászatból és talán inkább turizmusból élnek. A kis motorokkal viszik körbe a csoportokat. Olykor becsap a kanális sár, sáros vize. A szembejövő csónak utasai arcukat is eltakarják. Katasztrófaturizmus. Végre kijutunk a tengernek látszó tóra. Itt már takarosabb házak állnak a tavon. A néhány négy-

Álszinonimák

Először 2005-ben hökkentett meg a Halasi Tükör egyik cikke azzal, hogy *pataknak* aposztrófálja a *csatornát*. Aztán a dolognak folytatása is lett: 2006-ban e kettővel a *folyó* is „egybefolyt”, sőt 2007-ben egy patak már egyenesen *folyammá* avanszolt az újságíró igyekezete folytán.

Persze, értem én, hogy a cikkírók nem akartak a szóismétlés kisiskolás hibájába esni, de azért a csatorna, a patak, a folyó és a folyam nem ugyanaz, hiába folyik mind a négy.

Később aztán újabb példákat találtam az „álszinonimákra”: egyszer (sőt többször is) a baltát azonosítják tévesen a fejszével, máskor a betörőt a tolvajjal, s talán idetartozik az a cikk is, amelyben ugyanazt a hivatást föl-váltva falugondnokként és tanyagondnokként emlegette a szerző. Pedig falu és tanya két külön dolog. Ez utóbbit nem szemléltetem újságkivágásokkal, mert elég terjedelmes szövegrészeket kellene hozzá bemutatnom, az előbbieket azonban igen.

– A helyzet mára ismét elvisselhetetlené vált – panaszkodik Ambrus Károly, aki a 70-es évek közepe óta a Határ úton, és jól emlékszik arra, hogy főként az utóbbi tíz évben a várost milyen sokszor kikötözték a tornát, amit újra és újra telehordták szeméttel. A háztartási hulladékok mellett rossz hűtőszekrény, bútorok, babakocsik, kerékpárzárak és autógumik úszkálnak a vízben. A szemetet a szél onnan és a patakba fújja. – A csatorna partja tele van patkányfuratok-

A két család több tagja hétfőn a településen ismét összeszólalkozott, s egyikük egy fejsze fokával vert hátba egy másik férfit, aki a helyi rendőrszolgálat udvarába menekült be. Az elkövetőtől maga az őrsparancsnok vette el a baltát, és a rendőrség gyorsított eljárást indított ellene, míg a se-

egyik elemeként a Szilágyi Áron Gimnáziumtól a Semmelweis téri patakot alakítanának ki. A folyamot a posta, a város háza mellett, valamint a buszmegálló helyén tavak szegélyezték. A

Ez pedig az m1 esti híradójában hangzott el: „Lovas kocsit sodort le az útról egy teherautó. Meghalt egy kislány, aki a szekéren ült.” A képernyőn egy szokványos gumis lovas kocsit láthattunk, ami semmiképpen sem szekér. Néhány hónappal később pedig e csatorna ugyanezen műsorában arról szól a tudósítás, hogy „*gilisztákkal* etetik föl az átcímkeztetett húsokat”. Aztán kiderül, hogy a biológusok *léglárvák* – tehát legvégső esetben is csak kukacok (ezen a néven is szó esik róluk a hírben).

A címben álszinonimákat említettem – ezek valójában részleges szinonimák, amelyekről tudni kell, hogy nem cserélhetők föl. Aki ezt mégis, az a kívánt stílusjavulást nem éri el, sőt a szöveg érthetőségét is kockára teszi.

Balog Lajos

→ zetméternyi területen él a család, a macska, az állatok. A kisebb gyerekek lavórokban eveznek, a nagyobbak maguk a csónakosok. Egy vendéglőben kötünk ki, krokodilbemutató és ajándékvásár várja a turistákat. Az úszófaluhoz úszó (katolikus) templom, vendéglő, iskola is tartozik.

Nyelvek, gesztusok

Egy európainak a thai és a khmer nyelv egyformán érthető. Pedig a khmer egészen más. Kísérőnk most tanul thaiul, azt mondja, Thaiföld a minta, a jövő. Megküzd a thai hangszínekkel. A thai tonális nyelv. A khmer sokkal egyszerűbb... Megtudjuk, hogy Kambodzsában is ugyanaz a ritka vezetéknév-keresztneve sorrend van, mint nálunk. Pol Pot hírhedt föl-vett nevének vezetéke a politika szóból származik (korábbi neve: Saloth Sar). A khmerek régi írásbeliségű nép, de az

Világtalan

A Pannon Példakép Alapítvány egyik díjazottjáról szóló, a Magyar Nemzetben megjelent méltatás ezekkel a kedves sorokkal kezdődik:

„Nem árt belegendolnunk, mennyire ostoba dolog a vakokat világtalanoknak nevezni. Olyan gazdag világ az övék, amelyből lehet, hogy hiányzik a hagyományos értelemben vett látás, ám különleges képességekre, lelki erőre tehetnek szert a sérüléssel való megküzdés során.”

Mélysegesen egyetértek az idézet második mondatában foglaltakkal: nem látó embertársaink többsége megtalálja helyét a világban, értelmes életet él; az sem kivételes, hogy kiváló sportolókká, tudósokká, zeneművészekké képezik magukat.

De valóban „ostoba dolog” a *világtalan* főnévnek a *vak* szinonimájaként való használata? Annyira nem az, hogy a tárgyilagos-semleges *vak*, a hivatalos (és tágabb értelmű) *látássérült* mellett a *világtalan* választékos stílusúnak számít. Nem is új szó a magyar nyelvben: első írásos előfordulása A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint 1508-ból való, a Nádor-kódexből. A beszélt nyelvben nyilván már korábban is használták. Szólásainkban is fellelhető: *Vak veti világtalannak* (a szemére). – *Vak nevet világtalant*. – *Vak vezet világtalant*. Nem sorolhatjuk fel a klasszikus magyar irodalomnak számtalan szövegrészletét, melyben a szó éppen szépítő stíluszándékkal szerepel.

A *világtalan* nyilvánvalóan a *világ* főnév fosztóképzős származéka. A *világ* azonban – mint szavaink zöme – nem egyetlen jelentésű, tehát nemcsak a mindenséget, minden létezőt, az egész Földet, a rajta lakó összes embert stb. értjük rajta, hanem a fényt, a világosságot is. Ezért beszélünk *napvilágról*, *holdvilágról*. Petőfi a *szellem napvilága* szókapcsolattal él A XIX. század költői című versében. Az embernek a *szeme világa* a látóképesége: *Vigyáz rá, mint a szeme világára* – mondjuk szóláshasonlással, s szinte szállóigeként idézzük Vörösmarty A merengőhöz című költeményének kezdő sorát: „*Hová merült el szép szemed világa?*” – itt a tekintetet értve a szókapcsolaton.

A *világtalan* tehát, miként a *szeme világa* a *világ* szónak ’világosság’ jelentésével függ össze, ezért legfeljebb szójátéknak, mégpedig ízetlen szójátéknak tarthatjuk a *világtalan*-nak olyan értelmezését, amely a világmindenséggel kapcsolja össze.

V. Raisz Rózsa

angkori templomok falára írt csekély szöveget nem tudják már elolvasni. A korábbi francia gyarmatosítás miatt régen inkább franciául beszéltek, az orosz támogatás miatt sokan tudnak oroszul, ma pedig értelemszerűen leginkább angolt tanulnak. Igazán jól kevesen beszélnek angolul, de rendkívüli empátiájuk megoldja a nyelvi nehézségeket.

Ne félj, kedves idegen, sohasem leszel egyedül! Ahogy távolodunk Angkortól, visszatérünk Bangkokba, majd Budapestre, azon jár az eszem, hogy mindenre annyira pontosan emlékszem. Nem azért, mert friss az élmény, hanem azért, mert minden olyan otthonos. Mintha már egyszer bennem lett volna. Mint a gyermekkorom Budapestje. Nem vagyok idegen. Számban az Angkor sör íze, tudom, hol vár a taxink, hogy az utcai kifőzdében már kész a rizs és a kókusztej alapú, ananászos samlakís, és sütik a csirkét.

Balázs Géza

„Népi” helyesírás

Nemegyszer tapasztaljuk, hogy egy bonyolultabb helyesírási szabály – pl. az AkH. 112. pontja – soklépéses logikai műveletekre, szélsőséges esetben körmönfont okoskodásra készíti az egyszerű halandót (lásd: Az -ó, -ő képzős igenévi jelzők „titkos záradéka” az ÉA. 2007/2. számában). Ezzel szemben milyen is a laikus vagy „népi” helyesírási gondolkodás? Mosógépünk eligazító tábláján ilyen formában szerepelnek a választható programok: *előmosás, műszálás mosás, tarka mosás, gyapjú mosás*. Az *előmosással* nincs is gond, annál inkább a többivel. A „logikai-grammatikai” elemzés kideríti, hogy itt műszálás és tarka anyagok, illetve gyapjú alapanyagú ruhák mosásáról lehet csak szó, tehát a különírt kifejezéseket mind egybe kellett volna írni, mert azok jelöletlen birtokos jelzős vagy tárgyas összetételek. Miért vannak mégis különírva? Azért, mert ezek a szerkezetek tulajdonképpen elliptikusak: a tömörség céljából kihagyták az *anyag* vagy a *ruha* szót, így a *műszálás* vagy a *tarka* tökéletes melléknevek, amelyek egyébként különírt minőségjelzők szoktak lenni. Ráadásul a *műszálás* összetett szó, amelynek -s képzője is van. Igaz ugyan, hogy nincsen olyan szabály, amely azt mondaná, hogy az összetett minőségjelzőt a jelzett szótól külön kell írni, de zavaróan hasonló elíró szabálypontok vannak! És ha a fenti sorból kettőt már különírt a táblácska készítője (némi joggal), akkor miért ne írná úgy a harmadikat is? Mindegyik „valamilyen” mosás, nemdebar? És különben is, hogy mutatna az, hogy *tarkamosás*? A *tarka kutyát* sem írjuk egybe! (Sajnos a teljesen szabálytalan *gyapjú mosást* még ennyire sem tudom megvédeni...)

A „népi” helyesírási gondolkodás rendező elve (teljes joggal írhatnám egyébként egybe is: *rendezőelv*) tehát az analógia, amely igyekszik röviden elintézni a problémákat. S vajon az analógia miért ne lehetne ugyanolyan erős és elfogadható érv, mint a sokszor öncélú okoskodás vagy az izzadságos logikának számárfület mutató hagyomány?

Mostanában nem tudok olyan jót derülni az áruházi katalógusokban olvasható *férfi ingeken* sem, mert mellettük szinte mindig ott van egy szabályos *női cipő* is. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy a *helsinki egyezmény* vagy a *balatonakali strand* kifejezések jelzői részében már „benne van” az -i képző, akkor a *férfi ingben* vajon miért nincsen benne? No és a szabályosnak minősített *férfi vegesűszás* vagy a rokon problémát rejtő *nemdohányzó szakasz* ugyan mivel magyarázható? De igencsak hálátlan feladat elfogadtatni a nyelvi közönségszolgálatot hívó „laikus” telefonálóval azt is – tudom, mert megpróbáltam –, hogy a *gyalogosforgalom* egybeírandó, a *gyalogosközlekedés* lehet jó egybe- és különírva is, viszont a *gyalogos-felüljáró* csakis kötőjellel szabályos.

S ha már az analógiánál tartunk, jó tudni, hogy a szabálypontok között szerencsére vannak olyanok, amelyek egy kaptafára készültek. Például az anyagnévi jelzős szerkezetek (115. pont), az említett -ó, -ő képzős igenévi jelzős szerkezetek (112. pont), a színárnyalatot kifejező

melléknévi jelző (110. pont), valamint a mennyiségjelzős kapcsolatok bizonyos képzőkkel ellátott származékairól szóló 119., illetve a vele gyakorlatilag azonos 117. c) pont. E szabályok közös elvét egy táblázatban mutatom be:

A szabálypont	Egybeírás	Különírás
115. (anyagnévi jelzős szerkezet)	<i>rézdrót, alumíniumkanál</i>	<i>arany ékszer, kőrisfa bútór</i>
112. (-ó, -ő képzős igenévi jelző)	<i>takarítónő, mosógép</i>	<i>portörölő rongy, növényvédő szer</i>
110. (színt kifejező mn-i jelző)	<i>világossárga</i>	<i>sötét rózsaszín</i>
119. (mennyiségjelzős kapcsolat)	<i>hatéves, száztagú</i>	<i>öt hónapos, tizenöt perc</i>

Jól látszik, hogy ezeket akkor írjuk egybe, ha a szerkezet mindkét fele egyszerű szó, ám ha valamelyik összetett, akkor a különírás a helyes. De ennyire különböző tartalmú szabályok nemigen szoktak egy közös táblázatban összeállni az ember fejében, hogy abból aztán elvonhassa és azonnali használatra készen tarthassa a közös elvet. Ráadásul ez a teljesen formális egyszerű szó – összetett szó szembeállítás (ha ezeknek a szerkezeteknek a valóságra vonatkozása, a tartalma egyébként teljesen azonos) olyan messze van a közönséges (nem nyelvész) észjárástól, mint Makó Jeruzsálemtől. Mert miféle agyafúrt ötlet az *aranygyűrűt* egybeírni, az *arany ékszer* meg külön? Mi indokolhatja a közönséges halandó logikája szerint azt, hogy az *ezeresztendőst* egybe kell írni, a *hat hónapot* meg külön? És ha már létezik ilyen elvont szabály a jelzős szerkezetek körében, akkor miért nem vonatkozik az olyanokra, mint **kékszemű gyermek* vagy **terhes szakrendelés* (vagyis: *kék szemű*, de **kékszemű gyermek*, illetve *terhesrendelés*, de **terhes szakrendelés*)? Helyesírási még pallérozatlan titkárnőjelöltjeim szinte egyöntetűen a *-os változatot tartják jónak. Tapasztalataim szerint mindenki hallott már valamit harangozni a „túl hosszú” szavakról, ezért a *kék szeműt* általában egybeírják (mert rövid), az *alumíniumkanalat* meg külön (mert hosszú). Íme a népi helyesírási gondolkodás!

Úgy érzem, ritkán van okunk irigyelni az angol nyelvet, de a *dog box* típusú brutálisan szikár helyesírási megoldásai tényleg nem sok esélyt adnak a szórszálhasogató értelmezésnek. (A magyar szemmel felháborítóan grammatikus *kutyadobozt* az egyszerűség kedvéért lefordítom hivatalos nyelvi magyarra: *kutyáirülek-gyűjtő edény*. Ha valakinek az *edény* ellen lenne kifogása, azt esetleg meggyőzheti a *WC-csésze*.) A legérdekesebb az egészben viszont az, hogy egy született angol soha nem akad fenn a *dog boxon*, legfeljebb akkor, ha átesik rajta a Nyelvtudományi Intézet előtt a járdán.

Kardos Tamás

Magyar nyelvhasználati szótár

Szerkesztette: Balázs Géza és Zimányi Árpád

A szótárt olvasva 28 évvel ezelőtti soraim jutottak eszembe: „... nyelvészetileg bármennyire is támadhatók az ejtés szerint gyűjtött szavaink, azok a nyelvi valóságból nyelvhasználat, szövegkörnyezet) következnek, ezért nyelvészetileg igazoltak, elfogadhatók. Félreértés ne legyen! Ezzel nem azt állítom, hogy nyelvészetileg minden »népi« szóalkotás helyes, mert általános vagy mert sokan használják. Azonban nyelvünk egyik alap-törvénye: a kiejtés és az írott alak egymáshoz közelítése. Ha a szakmai szókincsben ezt késve követjük, akkor a »nép« a maga módján egyszerűsít: kiejtés szerint használja az idegen vagy idegenszerű alakot. – Az idegen és idegenszerű szavak száma növekedni fog! Am vigyáznunk kell, hogy ezek használata (túl-zott használata!) ne egy nyelvi elkülönülés, »műveltség«-fitogtatás eszközként váljon azokkal szemben, akik ezeket nem használják, akik ezeket nem tudják kiejteni. Ha már nincs jobb magyar szó, akkor az idegen szóalak közelítsen a köznyelvi kiejtéshez. (Az idegen szó ne a megszegyenítés eszköze legyen!)”

A Magyar nyelvhasználati szótár (a továbbiakban rövidítve: MNySz.) kitűnően tájékoztat, segít, irányít, és türelmesen befolyásol, indokol az idegen szavak használatában is. Alljon itt példaként a **CD, CD-RÖM, CD-R, CD-RW** szócikk. Megtudjuk: „betűszó, informatikai szakkifejezés és „az adat külső tárolására alkalmas optikai tárolóeszköz”. A szemléltető rész segít abban, hogy megértssem: a **CD** [cédé] vagy a **CD-ROM** [cédérom] olyan kompaktlemez, amely csak olvasható. Viszont a **CD-R**-re [cédéerre] már egyszeri felvételt is készíthetnek, sőt a **CD-RW**-re [cédéervére] nemcsak írhatok, hanem törlés után újra írhatok, mert újrairható. Amikor a címszó alatt, az első sorban ezt találjuk: „informatikai szakkifejezés” (ekkor valójában megtörténik a második segítő befolyásolás, mert az első a címszó helyesírása volt), már sejtjük, szükség van a betűszavas címszóra. Ezt bizonyítja és indokolja az alábbi befejező rész: „Az idegen kifejezésből alkotott betűszók megmaradtak a magyar nyelvhasználatban, nemzetközi használatuk indokolja ezt.” – Csak *chat* vagy *cset*, esetleg *csat*? Itt is mérlegelhetünk, mert itt is adva van a választás lehetősége. Első lépés: idegen szó (*chat*); magyarítás (*cset*); korábban: *csat*, *csati*, *csatizás*; aztán magyarul egyre többen írják *cset* formában, majd következik a döntő érv, hogy szócsaládja van: *csetel*, *csetelés*, *csetezés* (ige, főnév, főnév), sőt szóösszetétele, a *csetszoba*. A szerzők mellőzik a nyelvészek soha nem nyugvó egyik vitáját, hogy mi a norma, csak csendesen megjegyzik: egyre többen írják *cset* formában. Ez az egyszerűség, ez a mélyleges alázat (nyelvünk és az olvasó iránt) jellemző az egész szótárra. Még egy példa! Mily szerényen megbújik az ejtészváltozatok keletkezésének

egyik törvénye a 104. oldalon, az *idegen mozaikszók kiejtése* szócikkben: „Az ejtészmodot a szokás szabályozza.”

Az MNySz. gondolkodásra készíttet, magabiztosságot ad, s játszani is enged. Például az asszonyom (az *asszonyok névviselete* szerint) lehetett volna: Molnár Terézia; Fekete Lászlóné; Fekete Lászlóné Molnár Terézia; Feketéné Molnár Terézia; Fekete Terézia; Fekete-Molnár Terézia; Molnár-Fekete Terézia. Én pedig (a *férj házassági neve* szócikk szerint) lehettem volna: Fekete László; Molnár László; Fekete-Molnár László vagy Molnár-Fekete László. – A szótár világosan, egyszerűen ad stílári tanácsot a *jelentéstanítások* című szócikkben: Örömet *szerzünk*. Bajt, gondot, fájdalmat *okozunk*. Hátrányos megkülönböztetést *szenvedünk* (nem pedig *élvezünk*). Ugyanilyen hasznos a tanács a **jelentkezzen – jelentkezék** részben: *aludjon – aludjék, bújjon – bújjék, dolgozzon – dolgozzék, egyen – egyék, igyon – igyék, mosakodjon – mosakodjék, öltözzön – öltözzék, utazzon – utazzék*. Ezek helyes és használható változatok! Ezzel szemben „az úgynevezett álikes igék felszólító módja sokszor iktelen: *kávézson* (nem *kávézzenék*), *videózzon* (nem *videózzék*), *magnózzon* (nem *magnózzék*), *rádiózzon* (nem *rádiózzék*).” A szótár további stílári tanácsát („Lehetőség szerint ne használjunk ugyanahhoz az állítmányhoz ugyanolyan ragot viselő, de a mondatban más szerepet betöltő tárgyakat és határozókat, mert ez mulatságos hatást kelt ...”) még humorral is fűszerezi: Reggel kinyitotta a *szemét* és a hűtőszekrény *ajtáját*. A teherautó az *árokba* és *lángba* borult. Belépett az *osztályba* és egy *tócsába*. Lásd: **azonos tárgyrag, határozórag**. A Magyar nyelvhasználati szótárt Mutató zárja (255–323). Ez a 68 oldal tartalmazza a legjellemzőbb nyelvi adatokat. „Ha tehát a szótárhasználó nem találja a keresett szót, jelenséget, és nem tudja meghatározni a nyelvi kategóriát, akkor használja a kötethez csatolt nyelvi mutatót” – olvashatjuk az Előszóban, a 9. oldalon.

„Mielőtt zárom soraimat a *tisztelettel és köszönettel* befejezéssel, hadd mondjam el: ez most nem sablon, mert szó szerint értem; mert tisztelettel köszönöm a szerzőknek, hogy nem kell már makogya kérnem az újrairható lemezt, a CD-RW-t [cédé ervét] a szaküzletben. Vagy elmosolyodok majd, mikor az eladó így köszön előre nékem: *Szívesen!* S ha egyszer ő is olvassa ezt a könyvet, és elmosolyodik a 235. oldalnál, akkor mondhatjuk: ez az igazi nyelvművelés, és ez nem is kevés! (Balázs Géza–Zimányi Árpád: *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann, *Celldömök*, 2007. 325. oldal.)

Tisztelettel és köszönettel:
Fekete László

Az ékesszólás kiskönyvtára

Bencédy József: Retorika. Gyakorlati útmutató

Bárdosi Vilmos és Kiss Gábor új könyvsorozatának (Az ékesszólás kiskönyvtára) immár negyedik kötete látott napvilágot. Ez a kötet kapcsolódik legjobban az „ékesszólás”, azaz a szónoklattal témaköréhez, lévén a címe ez: Retorika. Szerzője: Bencédy József. A korábbi kötetek: Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor: Közmondások. 3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára (2005), Szólások (2005), Mínya Károly: Új szavak I. nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal (2007).

Az utóbbi években megszaporodó retorikák sorozatában Bencédy József könyve – a sorozathoz illően – dióhéjnyi összefoglalását adja a legfontosabb klasszikus retorikai és a mai hivatalos megszólalók számára fontos tudnivalóknak. A fontosabb fejezetek: a szónoki hatás, anyaggyűjtés, közéleti műfajok, értekezletek-viták, köszönés, megszólítás, kiejtés. A kötetben található még egy fejezet a szónoklattan történetéből, valamint kilenc szónoki beszéd és annak rövid elemzése.

A kötet vállaltan „gyakorlati” útmutató, vagyis szinte kizárólag olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyekre a nyilvános beszédmódot tanulni akaróknak szükségük lehet. A leghosszabb rész az anyaggyűjtésről és a szerkesztésről szól. Ide került a jegyzetről, a vázlatról szóló ismeretanyag, a címadás, a szerkesztés alapelvei: egység, haladás, folytonosság, arányosság, befejezettség stb. Nem hiányzik az érvelés alapvető módszerei-

nek bemutatása. Jól értelmezhető táblázatban mutatja be a vélemény és a szövelezés kapcsolatát. (Tudományosan kettős minősítésű lexikáról beszélünk ilyenkor.) Efféle áruklodó szó- és kifejezéspárok található egymás mellett: terrorista – hazafi, nacionalista – hazafias érzelmű, az elért eredmények megőrzése – stagnálás, a finanszírozás nincs megoldva – nincs rá pénz, az arcvonal kiigazítása – visszavonulás, hírszerzés – kémkedés. Ezután rögtön szó esik a demagógiáról... A műfajok (vagy inkább szövegtípusok) között csak a legfontosabbak szerepelnek: köszöntő, búcsú, előadás, ünnepi beszéd, hozzászólás. A nyilvánosságban különösen neuralgikus kérdések, a köszönés és a megszólítás külön fejezetet kaptak.

A szerző sokszor kérdésként vezeti be tanácsait: Kell-e foglalkozni a lehetséges ellenérvekkel? Szabad-e megrázni, sokkolni hallatóságunkat? Máskor kellemes anekdotákat idéz (például Pais Dezsőről, aki 1952-ben Szent Agostonnal kezdte konferencia-felzólását). A szónoklástörténeti rész nincs adatokkal telezsúfolva, jobbra a legfontosabb és legérdekesebb beszédek idézetgyűjteménye.

Bencédy József új könyve – a korábbiakhoz hasonlóan – hasznos, gyakorlati kézikönyv, biztosan sokan fogják forgatni és elsajátítani belőle a nyilvános megszólalás alapjait. (*Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.*)

B. G.

A nyelvek fontosak!

A nyelvek, nyelvünk ünnepei 2008-ban

A nyelvek, és tegyük hozzá, nyelvünk, a magyar nyelv iránti érdeklődés – fokozódik. 2008-ban számos kiemelkedő esemény foglalkozik a nyelvek ügyével.

Nyelvek nemzetközi éve, 2008.

Nem kíséri jelentős médiavisszhang, ezért nem árt tudnunk: 2008 (sok egyéb mellett) a nyelvek nemzetközi éve! Mint azt a Gados László szerkesztette, évente többször megjelenő Nyelvi hírek a világból című kiadványból megtudhatjuk, az ENSZ 2008-at a nyelvek nemzetközi évévé nyilvánította, és megbízta az Unescót a program végrehajtásával. Az Unesco felhívja a kormányokat, a civilszervezeteket, az oktatási intézményeket a veszélyeztetett nyelvek támogatására. Ez a támogatás megnyilvánulhat az oktatásban, a világhálón, a nyelv és alkotás, a nyelv és gazdaság közötti kapcsolatok erősítésével, a nyelvek kutatásával. Mindenhol terjeszteni kell azt a gondolatot, hogy: A nyelvek fontosak!

Február 21. Az anyanyelvek napja – kilencedszer

Minden évben február 21-e az anyanyelvek napja. 2008-ban kilencedszer lett volna az. Az Unesco kérte, hogy lehetőség szerint ezen a napon hirdessenek meg az országokban nyelvi programokat. A magyar sajtót átnézve 2008. február 21-én ez ügyben nem történt semmi... Közben milliárdos tehetséggondozó, reneszánsz, sőt könyvkiadási kulturális programokról hallani, a nyelvekről, az anyanyelvekről egyetlen szó sem esett. De még van lehetőség az elmaradás pótlására, ahogy azt a továbbiakban láthatjuk. Az érdekesség csak az, hogy ezekre talán nem a civilszervezeteknek kellene fölhívni az arra hivatott intézmények figyelmét. Persze megtehetik, megtehetjük...

Az anyanyelvek napjának első meghirdetések, 2000-ben indult a

Magyar Televízió Szószóló (később Anyanyelvi szószóló) című műsora, amely aztán 2005-ben szép csendesen kihunyott. Az első években minden február 21-én cikkeztek a lapok a nyelvekről.

A magyar nyelv múzeuma

Ahogy arról az Édes Anyanyelvünk 2007/5. számában részletesen beszámoltunk, a Sátoraljaújhely melletti Széphalmon felépült a magyar nyelv múzeuma. A múzeum műszaki átadása 2008 januárjában megtörtént. A múzeum jelenleg a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum fiiláléjaként működik, de a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezetben csakhamar önálló funkciót kap: a megye irodalmi és nyelvi múzeuma lesz, ez utóbbi területen országos gyűjtőkörrel és kiterjedéssel, remélhetőleg az egész magyar nyelvi kultúrára kiterjedően.

A Kazinczy-emlékhely melletti emeleten épület lenyűgöző látvány. Földszintjén egy 132 ülőhelyes előadóterem (színházterem), a megbeszélésekre, kiállításokra alkalmas Akadémiai terem, valamint egy nagy kiállítóterem kapott helyet. Az emeleten újabb kiállító terem, valamint szemináriumi terem, irodák, vendégszobák találhatók.

A magyar nyelv múzeuma tavasztól már fogadja a látogatókat. Először három ideiglenes kiállítás készül el: Kazinczy könyvtára, Borsod-Abaúj-Zemplén megye irodalmi emlékei, Csete Ildikó nyelvi témákat feldolgozó textiljei. Közben gőzerővel folyik az állandó kiállítások építése, ezek a tervek szerint 2008 októberében nyílnak meg. Egyelőre annyit lehet tudni róluk, hogy „A magyar nyelv múltja, jelene és jövője” témakörében nyelvünk legfontosabb tudnivalóit, valamint titkait gyűjtik össze és állítják ki – interaktív módon, azaz párbeszédre, kalandozásra is lehetőségét nyújtva.

Április 23.

– A magyar nyelv hete – negyvenkettedszer

A negyvenkettedik magyar nyelv hete megnyitója idén – értelemszerűen – Széphalmon lesz április 23-án. A tervek szerint a megnyitót dr. Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke tartja. A megnyitón részt vesznek a megye és a város vezetői, a múzeum-ügy munkatársai – akik országlánrészt vállaltak a magyar nyelv múzeumának létrehozásában. Lesznek irodalmi és nyelvészeti előadások is – és remélhetjük, hogy a magyar nyelv hete országos megnyitója kisugározza hatását minden megyébe, és a hajdani, több száz előadós rendezvénysorozat ismét sokakat hoz közelebb az anyanyelvi kultúrához, a nyelvek világához.

Kazinczy-év

2009-ben lesz a Kazinczy-év, amelyre már elkezdődtek az előkészületek. Az évet várhatóan ugyancsak Széphalomban nyitják meg. Jó lenne, ha értékes előadások, pályázatok, kiadványok színesítenék az év programját. A tervezett eseményekről lapunkban még időben beszámolunk.

További információk: Nyelvi hírek a világból 2008. január–február (szerk.: Gados László).

B. G.

Helyesbítés

Kecskés Judit előző számunkban ismertetett könyvének címe helyesen: *Nyelvemlékelemző segédkönyv*. Bár a nyelvemlékelemzés is nyelvemlékezés, ettől a hiba még hiba marad. Az elírásért a szerző és olvasóink elnézését kérjük. (A szerk.)

Megújuló helyesírás? Az MTA Magyar Nyelvi Bizottságában már harmadik éve foly-
nak a 11. helyesírási szabály-
zat megújításának munkála-
tai. A **Nyomárkay István** vezette bizott-
ság munkáját **Keszler Borbála** szervezi.

*

A Magyar Rádió *Tetten ért szavak* cí-
mű anyanyelvi műsora 1992-ben indult.
Az 500. adás 2008. január 13-án hangzott
el. A műsor minden vasárnap reggel
8.30-kor jelentkezik az MR1-Kossuth
rádióban. Minden hónap első adásában
nyelvi játék hallható.

*

Minden eddiginél nagyobb érdeklő-
dés nyilvánult meg az Akadémián műkö-
dő *Szarvas Gábor Asztaltársaság* 2008.
február 21-i találkozója és vacsorája
iránt – tudtuk meg **Kiss Gábortól**, az asztal-
társaság titkáráról. Idén még április
17-én, június 19-én, szeptember 18-án és
november 20-án találkozik az asztaltár-
saság, amelynek tagjai minden érdeklő-
dőt szeretettel látnak.

*

Adamik Tamás és munkatársai fordít-
ásában megjelent Marcus Fabius
Quintilianus Szónoklattan című műve.
A könyv bemutatóját 2008. február
28-án „telt ház előtt” tartották az ELTE
Bölcsészettudományi Karán.

*

Megújult a közszolgálati rádió *nyelvi
követelményminimuma*. A Magyar Rá-
dió Zrt. Nyelvi Bizottsága (Aczél Petra,
Balázs Géza, Bódi Zoltán, Bóna Judit,
Gósy Mária, Markó Alexandra, Zimányi
Árpád) 2007-ben a rádió vezetőinek ké-
résére megújította a rádiós nyelvi köve-
telményminimumot.

*

Mándoky Kongur Istvánnak, a jeles
nyelvésznek, Kelet-kutatónak avattak
emléktáblát 2008 februárjában lakóhá-
zán, a Bartók Béla úton.

*

Anyanyelvi tábor. 2008. július 13–20.
között Balatonfenyvesen egyhetes anya-
nyelvi, kommunikációs tábor gyerme-
keknek és fiataloknak. Érdeklődés: Ma-
gyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, iroda@e-nyelv.hu, 30-318-9666.

Olvasóbarát szöveg®

A jó szöveg segíti céljai elérésében

Hogy ne legyen hiba:

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

www.manyszi.hu, www.e-nyelv.hu

iroda@-nyelv.hu

Telefon: +36-30-318-9666

1148 Budapest, Örs vezér tere 11.
fszt. 1.

Rendezvények

2008. április 23. A magyar nyelv hete.
Országos megnyitó. (A magyar nyelv
múzeuma, Széphalom)

2008. április 19–20. A szép magyar
nyelv, beszéd, versenye 36. országos
döntő (Nyugat-magyarországi Egyetem,
Szombathely)

2008. április 25–26. Nagy J. Béla or-
szágos helyesírási verseny (EKF, Eger)

2008. április 26. Mercurius Veridicus
középiskolai retorikai verseny (A ma-
gyar nyelv múzeuma, Széphalom)

2008. május 27. Kontextus – Filológia
– Kultúra (Bél Mátyás Egyetem, Besz-
tercebánya)

2008. május 31. Simonyi Zsigmond
helyesírási verseny (ELTE, Budapest)

2008. június 19. Szarvas Gábor nap,
Jelentés a magyar nyelvről (Budapest,
Szarvas Gábor Asztaltársaság, MTA)

2008. június 24–25. Quo vadis
philologia temporum nostrorum? Ko-
runk civilizációjának nyelvi képe. Fel-
adatok és lehetőségek (Modern Filoló-
giai Társaság, Budapest)

2008. június 27–28. Anyanyelvi-szak-
nyelvi konferencia (Magyar Professzo-
rok Világtanácsa, Selmechánya)

2008. július Apáczai Nyári Akadémia,
a magyar nyelv napja (Újvidék)

2008. október 9–11. Szarvas Gábor
Nyelvművelő Napok (Ada)

2008. október 17–19. Országos Kö-
zépiskolai Kazinczy verseny (Sátoralja-
újhely, Széphalom)

2008. október 17–19. 6. Semiotica
Agriensis (EKF Eger)

2008. november 7–8. 10. Kossuth re-
torikai és szónokverseny (Budapest,
ELTE)

Közhasznúsági jelentés (2006)

Bárcki Géza Kiejtési Alapítvány

(Adószám: 18237993-1-41;

honlap: <http://barcki.uw.hu>)

A 2006-os év legfőbb adatai: Számlán-
kon az év nyitóösszege 316 000 Ft,
záróösszege 260 000 Ft volt.

Összes bevétel: 145 000 Ft. Ebből: 22
000 Ft adomány; 7000 Ft a személyi
jövedelemadó 1%-a (az összegét a
Bárcki Füzetek sorozat előállítására for-
dítottuk); 1600 Ft kamat; a többi bevétel
könyveink értékesítéséből származik.
Összes kiadás: 184 000 Ft. Ebből a
Bárcki Füzetek kiadása: 97 000 Ft; köny-
velés: 49 000 Ft; bankköltség: 17 000 Ft;
irodászér: 17 000 Ft; posta: 4000 Ft.

Mégjelent-füzetek: V. Bárcki Füzet.
Helyesen. ë jelölő nyelvi eszköz. Ter-
mékismertető (Szérek. Mészáros And-
rás). VI. Bárcki Füzet. Szenté Imre:

Nyelvünk szébbé tételéd! Vidám
tanversék nyelvkedvelőknek. Mészáros
Villő rajzaival. VII/1—2. Bárcki Füzet.
Baranyai Decsi János: Synopsis
Philosophiae. Hasonmás kiadás [1591]
és Baranyai Decsi János: A filozófia át-
tekintése. Kovács Péter fordításában.
VIII. Bárcki Füzet. Játsszunk ész-
pérentét! észpérente-magyar szómagya-
rátatok és néhány fordítás (Szér-
kesztette: Mészáros András). Végül s ta-
lán elsősorban: Közreműködésünkkel a
MorphoLogic Kft. elkészítette a „He-
lyesen. ë-jelölő nyelvi eszköz” lemezeit,
ezt a fontos tudományos és gyakorlati se-
gedésközt, amellyel bármely szövegét
ë-síteni lehet!

Új nyelvészeti kiadványok

Alkalmazott Nyelvtudomány 2007/
1–2.

Balázs Géza és Dede Éva szerk.: Eu-
rópai nyelvművelés. Az európai nyelvi
kultúrák múltja, jelene és jövője. Inter
Kht.-PRAE.HU, Budapest, 2008.

Bencédy József: Retorika. Gyakorlati
útmutató. Tinta, Budapest, 2008.

Cs. Jónás Erzsébet: Kettős portré vil-
lanófényben. Ratkó József Viszockij for-
dításainak elemzése. Krúdy Könyvki-
adó, Nyíregyháza, 2008.

Fordítástudomány 2007/2.

Gergely Judit szerk.: Mercurius
Veridicus. I. Országos Középiskolai Szó-
nokverseny az egyházi középiskolák szá-
mára. Ónod 2007. Református Pedagó-
giai Intézet, Budapest, 2007.

Gósy Mária szerk.: Beszédkutatás
2007. MTA Nyelvtudományi Intézet,
Budapest 2007

Guttmann Miklós, Molnár Zoltán
szerk.: V. Dialektológiai Szimpozion.
Szombathely, 2007. augusztus 22–24.
Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombat-
hely, 2007.

Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor:
Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptá-
ciós módok. Kossuth, Budapest, 2007.

Kerekes Barnabás szerk.: Anyanyelv-
ápoló körvezetőink öntovábbképző tá-
borai Tatától Pécsig. Siklós, 2006.

Magyar Orvosi Nyelv 2007. december

Petőfi, János Sándor: Da un ateneo
all'altor. Verso la costruzione di una
teoria semiotica del testo. Macerata,
2007. (Interaktív DVD)

Zimányi Árpád szerk.: Tanulmányok
a magyar nyelvről. (Dobóné dr. Berencsi
Margit 70. születésnapjára.) Acta Aca-
demiae Paedagogicae Agriensis, Eszter-
házy Károly Főiskola, Eger, 2007.

Kérdések és válaszok

Törvénykönyvek helyesírása

? Egy fordítóiroda fordítóinak és lektorainak dilemmája, hogy a törvénykönyvek írása kis vagy nagy kezdőbetűs-e. A közlönyökben (tehát a hatályos szövegben) és más forrásokban (pl. Complex DVD Jogtár [sic!]) *Büntető Törvénykönyv*, *Munka Törvénykönyve*, *Polgári Törvénykönyv* alak szerepel. Ezzel szemben az Osiris-helyesírásban és a Magyar helyesírási szótárban (2000. évi kiadás) *büntető törvénykönyv* található.

Mi a helyes alak?

! Attól függően, hogy egy törvénykönyv (vagyis: jogszabályok foglalat) a társadalmi együttélés mely részét szabályozza, beszélhetünk *polgári törvénykönyvről*, *büntető törvénykönyvről*, *kereskedelmi törvénykönyvről*, *a munka törvénykönyvéről*, *az udvariasság törvénykönyvéről* stb. Ezek kisbetűvel írandók, hiszen köznevek. Pl.: *Külföldön a kereskedelmi törvénykönyvek a váltójogot is tartalmazzák. A társadalmak elfogadták ezeket a törvényeket úgy, hogy a polgári törvénykönyvek is ezeken alapulnak.* Stb. Az említett helyesírási szakkönyvek szócikkeiben a *büntető törvénykönyv* forma szintén köznévként szerepel, ezért kisbetűs.

Ha azonban egy konkrét (törvény)könyvről van szó, amelyek fajtája egyben a címe is, akkor természetesen – a címek írásszabályának megfelelően – nagy kezdőbetűvel írjuk: *Büntető törvénykönyv*, *A munka törvénykönyve* (kell a határozott névelő), *Polgári törvénykönyv*. Ugyanez a helyzet *A magyar helyesírás szabályai* mint nyomtatott szabálykönyv helyesírása esetén (nem általánosan a helyesírási szabályokról szólunk, hanem a mű címét említjük).

Melyik mondat a helyes?

? 1. *Társaságunk folyamatosan törekszik arra, hogy ügyfeleink kérdéseire szakszerű válasszal szolgáljunk.*

2. *Társaságunk folyamatosan törekszik arra, hogy ügyfelei kérdéseire szakszerű válasszal szolgáljon.*

! Valójában nincs a mondatokban egyeztetésszerű probléma. Mindkét mondat helyes.

Az egyedüli nyelvtani különbség, hogy míg az 1. mondatban az alárendelt (tehát a második) tagmondat alanya a T/1. személyű *mi*, a 2. mondatban az alárendelt tagmondat alanya a *társaságunk*. (Az alany egyik alárendelt tagmondatban sincs kitéve, de az állítmányok személyragjai utalnak rá.)

Némi stílárius különbség is van a két mondat között: a 2. mondat kissé távolságtartóbb, hivatalosabb hangvételű.

Szükséges vagy felesleges névmás

? „Az első években az újszülöttek bőre folyamatosan fejlődik, ilyenkor nem csak könnyebben veszi fel a nedvességet, mint a felnőtteké, de sokkal gyorsabban el is veszíti (azt).”

A problémám a zárójelben lévő szóval van. Régebben olvastam egy cikket arról, hogy hasonló esetekben sokan elkövetik azt a hibát, hogy megerősítik az előző tagmondat tárgyát, holott erre semmi szükség, mert mindvégig egyértelmű, miről van szó. A kérdésem az, hogy erre van-e valamilyen szabály, vagy pusztán stilisztikai kérdésszerű van szó.

! Felesleges megerősíteni az előző tagmondat tárgyát vagy akármilyen mondatrészt a következőben, hiszen a legtöbb esetben a kérdéses mondatrészt helyettesítő (megerősítő) névmás kitétele nélkül is teljesen egyértelmű, miről van szó: *Az első években az újszülöttek bőre folyamatosan fejlődik, ilyenkor nemcsak könnyebben veszi fel a nedvességet, mint a felnőtteké, de sokkal gyorsabban el is veszíti.* A zárójelbe tett mutató névmás nélkül sincs semmilyen értelemzavaró a megfogalmazásban, mindenki tudja, hogy az újszülöttek bőre a nedvességet veszíti el, hiába nem jelzi ebben a tagmondatban semmilyen szó, hogy mi a tárgy (az alanyt sem jelzi semmi, és az is nyilvánvaló: az új-

szülöttek bőre).

Hasonló példák:

Mindenki kibírta az oltást, úgyhogy te is el fogod viselni. Kinyitotta az ajtót, de öt perc múlva be is csukta.

Abban az esetben azonban szükséges kitenni a névmást a következő tagmondatban, ha megváltozik a mondat alanya. Ugyanis az alanyt helyettesítő névmás hiánya ilyenkor (sokszor megmosolyogtató) félreértéseket, zavaros mondatokat szülhet. Pl.: *István nagyot dobott a labdával, de mégsem repült át a kerítésen.* Mindenki tudja, hogy nem Istvánról van szó, amikor repülést említünk, de a mondat nyelvtanilag mégis összeköti ezt az alanyt ezzel az állítmánnyal. Helyesen: *István nagyot dobott a labdával, de az mégsem repült át a kerítésen.* Még egy hibás példa: *A vércsere megmenti az újszülöttet, így ép, egészséges gyermekké fejlődhet.* Helyesen: *A vércsere megmenti az újszülöttet, aki így ép, egészséges gyermekké fejlődhet.*

Falicsempe, fugázóanyag

? Hogyan írjuk helyesen: *fali csempe* vagy *falicsempe*? *Fugázó anyag* vagy *fugázó-anyag*? Válaszukat előre is köszönöm.

! A fenti szavak helyes írásmódja az egybeírás. A *falicsempe* – bár nincs benne egyik helyesírási szótárban sem – egybeírható a következő szavak analógiájára: *falilámpa*, *falióra*, *faliszőnyeg*, *faliábla*, *falitérkép*, *faliütkör* stb.

A *fugázóanyag* szintén egybeírva helyes (l. az akadémiai helyesírási szabályzat 112. pontját). Analógias, szótárban fellelhető példák: *csiszolóanyag*, *építőanyag*, *festőanyag*, *forrasztóanyag*, *fűtőanyag*, *hajtóanyag* stb.

Havi díj vagy havidíj?

? Az Osiris különírja (797. oldal). De ott a *havibér*, *havibérlet*, *havijegy*, sőt: *napibér*, *napidíj*, *napilap*. Az egybeírást támasztja alá az MTA helyesírási szabályzatának 107. b) pontja is: „A minőségjelzős összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege.” A *havidíj* is talán más: 'havonta fizetett, állandó összeg egy szolgáltatás előfizetéséért, a szolgáltatásért fizetett teljes díjnak egy állandó összegű eleme'.

! A magyar helyesírásra elsősorban a különírás jellemző, azonban több okból adódóan is egybeírhatjuk két szó kapcsolatát.

Az egyik ilyen ok a jelentésváltozás (vagyis ha az összetétel „tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege” – a 107. szabálypont b) része). A *havidíj* „módosult” jelentése nem tér el olyan jelentős mértékben az előtag és az utótag jelentésének összegétől, hogy az oka lehetne a különírásnak: *havi* 'havonként megjelenő, ismétlődő v. esedékes' + *díj* 'szolgáltatásért, vminek az igénybevételéért fizetett pénzösszeg'. Az csak árnyalatnyi különbség, hogy egy havonta fizetendő díj milyen részdíjakból, részelemekből adódik össze. Ez a szöveggörnyezetből, illetve az egyéb jelzőkből egyébként is kiderül (*állandó havi díj*, *a havi díj állandó összege*, *havi előfizetési díj* stb.).

Az egybeírás másik oka lehet az, hogy számos szókapcsolat tagjai olyan gyakran szerepelnek egymás mellett, hogy egy idő múlva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk őket. Ez történt például a következő szavak esetében: *útítárs*, *légiposta*, *vízínövény*, *haditerv* stb. (l. a 107. szabálypont c) alpontját). Ha valaki egybeírná a kérdéses szót (*havidíj*), logikusnak tenné a *havibér*, *havibérlet* szavak analógiájára (ezek esetében sincs jelentésváltozás, mégis egybeírandók – a fentiek miatt).

Összegzésül: mivel a magyar helyesírás „természetére” a szavak, szószervezetek különírása a jellemző – ráadásul az egyetlen fellelhető példa a helyesírási szótárakban (Osiris) szintén a különírás mellett voksol –, a legjobb választás a különírás lehet: *havi díj*.

Juhász Péter

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (49.)

Mosoly a konyhában				1	MÁSSÁ FORMÁLÓDÁS	TITOK, REJTÉLYESSÉG PRIZNIC	MAGYAR AUTÓJEL NÉMET NAPILAP
Mariska, mielőtt tálná a sült malacot, tegyen a szájába egy citromot! – hangzik az utasítás. (A szakácsnő csodálkozó szavait a rejtvény számozott soraiban rejtettük el.)				EGY MAGYAR ... JÓKAI MÖR REGÉNYE			
				PARÁNYI MÉRETŰ			
				ÓRÖL			
				TILALMAT MEGSZÜNTET			
				FLUOR			
2		CELSIUS, RÖVIDÍTVE	OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE	KATOLIKUS PAP	ENGED CSELEKEDNI		POE EGYIK RÉMES TÖRTÉNETE
		ÉPÍTŐ-ANYAG			KALUGA FOLYÓJA		NÉVELŐ JÉKELY ZOLTÁN DRÁMÁJA
KELET			LEVEGŐ-JÁRATOK A TUDÓBE NITROGÉN				
MECCSEN ALUL-MARAD							
EGYETLEN PALÁNTA, A SUGÁR JELE		PÉLDÁUL A LÓ					
		KELVIN, RÖVIDÍTVE	SOK AKÁ-COT TELE-PIT ODA KÖDÖS				
KÉN		DUÓ, KETTŐS				.B'	A DINAMIT FEL-TALÁLÓJA
SZÁMOS		BELE-EGYEZŐ					
MIATT, RÉGIÉS, NÉPIES SZÓVAL				GRAMM, RÖVIDEN	FELELSZ VÉGRE?		
					HEVESEN SÍR		
ELÓTAG: MEZŐGAZDASÁGI				PÉLDA-ADÓ TOLNAJ KÖZSÉG!			
KINCSERT MÉLYRE HATOL				LANTSZÉ-RŰ HANG-SZER			
HIDROGÉN				BÁJ			
			MAGAS HEGYÜN-KÖN KEVŐ FORTE				
NÉMET FÉRFINEV SÁL VÉGEI!			FESTÉK-IPARI ANYAG				NORVÉG AUTÓJEL RUHA HORDÁSA
			RA ...	DEKA-GRAMM, RÖVIDÍTVE LACKÓ		NÉMÁN VÁGÓ!	
						BIZONY, NÉPESEN	
KÖTŐSZÓ BŐRFÜG-GELÉK DEHOGY!		PRINCIPIÁLIS			BIANKA, BECEZVE		
		ERZSIKE			SÖTÉT NAPSZAK		
MEG-BIZOTT, RÖVIDEN			VERGI-LIUS EPOSZA KÉTELLI!				CSELE-KEDIK
EGYETEMI KAR							
BELGA AUTÓJEL							
						A PINCÉBE SZÉF BELSEJE!	
FINOMRA ÓRÓLT HÁNTOLT PASZULY			HORDÓ FERTŐT-LENÍTÉSE DÉL. RÖV.				
A VILÁ-GÉRT SEI	?	DUNDI NEBULÓ			AZ ... BAJ-JAL JÁR (GRIBO-JEDOV)		

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemlézzük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

bérturista – a megbízó által kiválasztott útvonalról filmet készítő, fizetett turista (M1 Nagy vita, 2006. április 13.)

bulihuligán – szórakozást kedvelő személy (TV2, Shekből az angyal, 2007. december 25.)

Bulvária – a bulvármédia által teremtett világ (Népszabadság, Jövő 7 melléklet, 2006. ápr. 28.)

celeb – híresség, az angol *celebrity* (híresség) szó rövidített formája a magyar nyelvben

fókatrúkk – az a focitrúkk, amikor a focista a fején dekázva viszi a labdát, támad (Eurosport, Eurogoals, 2007. október 22.)

gyantaszűz – olyan (nő), aki korábban nem gyantázta a lábát (Cool Tv, 2006. május 3.)

hasihusi – a haspólo alatti hasfelület tréfás megnevezése

indigógyerek – az aurájában túlnyomórészt indigókék színt mutató, spirituális képességekkel rendelkező gyerek, aki nehezen épít kapcsolatokat, és nehezen koncentrálnak. (Remény Rádió, 2005. december 19.)

kisnagy – ha egy kis tárgy minden szempontból felér egy nálánál sokkal nagyobb (autóreklámban)

kultúrlista – kultúrát kedvelő, kulturális céllal utazó személy (MR2-Petőfi rádió, 2007. október 10.)

m-learning – a telefon felhasználása oktatási célokra

motkány – a mokus és a patkány külső jegyeit egyaránt magán viselő állat (Jégkorszak 2 című film)

patchwork gyerek – az a helyzet, amikor a gyerek nem mindkét szülőjével él együtt, hanem hol az egyiknél, hol a másiknál (M2 Családi Hit, 2005. december 28.)

pilot iskola – kísérleti iskola (Rádió Aktív Pécs, Napi Leltár, 2006. április 7.)

üziszemét – üzenetszemét, a *spam* szó magyarítására (Gömöri György költő leleménye)

vérszörfőzés – a szörfösök az izgalom fokozása érdekében véres húst dobnak a tengerbe, hogy az odavonzza a cápákat, és előlük menekülve bizonyítsák bátorságukat (RTL Klub, Krokodil 3, 2006. május 12.)

zsirharcos – fogyókúrázó (Cool Tv, Angolkák, 2006. május 27.)

Rovatunkban jórészt Batár Levente (Pécs-Siklós) gyűjtéséből válogattunk.

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. További gyűjtés: Minya Károly: Új szavak I. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.

B. G.

balazsge@due.hu

újságíró

Ujjong a lelkem, ha az úgynevezett civil szféra újabbnál újabb eredményeiről hallok. Hagyományápoló, városvédő és megannyi más közösségteremtő kezdemé-

Nekünk nem *ujjong* a lelkünk! (Beküldte: Holczer József.)

Egy hónap eseményeit egy napba sűrítik össze.

tett átfogóan rá – mondta el a Metrónak Szabó Zoltán főszerkesztő, aki „civilben” a Német László Gimnázium tanára.

A rovatvezetők közül Kántor Judit a Tanítóképző Főiskolán, Szabóné Friccska Anna, Pálincás Judit és Tatár Anita pedig a Német László Gimnáziumban tanítanak. Ugyancsak kecskeméti az a két vállalkozó, akik a teljes technikai és gazdasági hátteret biztosítják.

Ne feledjük: Németh (!) László! (Beküldte: Holczer József.)

Olvasó mobil vakoknak

Ez az újságcikkcím persze helyes, csakogy teljesen félreérthető! Segítünk: hangos mobiltelefonra vonatkozik. (B. G.)

Érdekességek 6. oldal

Elhunyt Kosáry Domokos

Ez nem érdekesség, hanem kegyeletsértés! (Metro, 2007. november 16. Beküldte: Holczer József.)

A címsor helyesírásán láthatólag nem sokat *tépelőttek!* (Beküldte Tóth Gergely szombathelyi olvasónk.)

Ü... ÉKSZER-bolt

- 14k. és 18k. aranyékszerek, már 3490 Ft/gr. értől
- Antik, Új és Felújított modellek.
- Ékszer javítás, készítés, tisztítás.
- Törtarany felvásárlás (1300 Ft./gr.)

MINDEN AMI ARANY ELY HELYEN !

Nyitva : H-P. 10³⁰-17³⁰
Szombat: 11⁰⁰-14⁰⁰

(HUGO - BOSS-al szemben)
Budapest... 7-9 Tel.: ...

„Nem mind arany, ami...” (B. G.)

Ez a Te pillanotod

Az ajánlat 2007 november 16. és november 30. között vagy az akciós készlet erejéig az első 100 vásárlóra érvényes, kizárólag a kecskeméti Vodafone márkaboltban. Egy személy legfeljebb 2 VitaMAX csomagot vásárolhat 12 hónapon belül. A készülék VitaMAX csomagban történő vásárlása esetén a csomag 500 Ft lebeszélhetőséget tartalmaz. További részletek és feltételek az akciós árlistában és az ÁSZF-ben, 1270, www.vodafone.hu

A kivágás beküldője a „csomagban történő vásárlás” helyett a *csomagoltan* vagy *csomagként való vásárlás* formát javasolja. Jól mutatja ez, hogy a *csomag* szó új használatát mennyien nem értik, félreértik (ti. Vitamax-csomag = díjcsomag). (B. G.)

